

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК**

**ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
ТА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”**

(відповідно до вимог ECTS)

**Харків
«Право»
2010**

Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та семінарських занять з навчальної дисципліни “Теорія держави і права”(відповідно до вимог ECTS) / Уклад.: О.В. Петришин, І.В. Бенедик, І.О. Биля-Садабаш та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – 94 с.

У к л а д а ч і : *О.В. Петришин* – вступ; загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять, самостійної роботи (*далі* – загальний розрахунок, у співавт.); програма навчальної дисципліни „Теорія держави і права” (*далі* – програма, у співавт.); *І.В. Бенедик* – плани семінарських занять та рекомендована література (*далі* – плани та література, у співавт.); *І.О. Биля-Садабаш* – індивідуальна робота студентів (у співавт.); *Д.О. Вовк* – словник основних термінів з теорії держави і права (*далі* – словник, у співавт.); *І.О. Гайдамака* – плани та література (у співавт.); *О.Р. Дашковська* – загальний розрахунок (у співавт.); програма (у співавт.); поточний (модульний) контроль знань студентів – ПМК; опис предмета курсу “Теорія держави і права” (*далі* – опис, у співавт.); організація ПМК (у співавт.); *С.П. Погребняк* – загальний розрахунок (у співавт.); програма (у співавт.); ПМК знань студентів; опис (у співавт.); орієнтовний перелік питань до заліку (І семестр), екзамену (ІІ семестр); *С.В. Прийма* – плани та література (у співавт.); *В.Є. Протасова* – плани та література (у співавт.); *О.В. Пушняк* – словник (у співавт.); *О.О. Уварова* – плани та література (у співавт.); *О.В. Хоменко* – плани та література (у співавт.); *Г.О. Христова* – програма (у співавт.); словник (у співавт.); ПМК знань студентів; опис (у співавт.); організація ПМК (у співавт.); індивідуальна робота студентів (у співавт.); критерії оцінки успішності студентів з навчальної дисципліни „Теорія держави і права”; *М.Є. Черкас* – плани та література (у співавт.).

Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою академії (протокол № 1 від 11.01.2010 р.)

ББК 67.0я73

1. В С Т У П

Курс теорії держави і права є фундаментальною, методологічною юридичною дисципліною в системі спеціальної юридичної освіти, що сприяє підготовці юристів високої кваліфікації, активних учасників процесу створення демократичної соціальної правової держави України в умовах поступового формування громадянського суспільства.

Загальна теорія держави і права як базова дисципліна безпосередньо задіяна у формуванні професійних якостей майбутніх фахівців та закладає їх основу, а її завдання обумовлені її місцем у системі навчальних юридичних дисциплін та полягають у наступному:

– по-перше, загальна теорія держави і права озброює студентів знаннями найбільш загальних, основоположних закономірностей державно-правового життя суспільства. Вона покликана забезпечити основу підготовки юриста широкого профілю;

– по-друге, закладає фундамент правової культури майбутніх фахівців, їх юридичного мислення, формує у студентів науковий юридичний світогляд, здатність ухвалювати юридично коректні рішення в професійній сфері;

– по-третє, дає перші уявлення про основні державно-правові поняття та категорії, які необхідні для ефективного опанування галузевих та інших юридичних дисциплін.

Головне завдання курсу: формування уміння з виважених, наукових позицій давати належну оцінку складним явищам та процесам державно-правової дійсності, розкривати їх сутність, розуміти їх соціальне призначення, місце і роль у політичній та правовій системах суспільства, плідно сприяти розв'язанню різноманітних проблем державного і правового будівництва.

Поставлені цілі досягаються шляхом засвоєння найбільш загальних і важливих закономірностей виникнення, розвитку й функціонування держави і права, що є предметом даної науки. Урахування цих закономірностей і використання кращих гуманітарних і демократичних державно-правових здобутків людської цивілізації є неодмінною умовою розбудови в Україні європей-

ських стандартів державності й формування такої правової системи, що реально забезпечує широко визнані сучасні міжнародні стандарти прав і свобод людини і громадянина. Система загальної теорії держави і права відтворюється в програмі навчальної дисципліни “Теорія держави і права”.

При вивченні даного курсу використовуються такі методи навчання, як лекції, колоквиуми, семінарські заняття, написання рефератів зі спеціальної проблематики, виконання теоретико-аналітичних завдань, розв’язання тестових завдань, виконання індивідуальної роботи студентів у відповідних формах.

Викладання відбувається за кредитно-модульною системою, яка передбачає як модульний принцип викладення матеріалу, так і поточний модульний контроль (ПМК) за засвоєнням знань із теорії держави і права (*табл.1, с.53*). Підсумковою формою контролю є іспит, коли перевіряються рівень засвоєння теоретичних знань, уміння їх застосовувати при вирішенні конкретних юридичних справ.

У результаті вивчення теорії держави і права студенти повинні:

знати стан основних проблем загальної теорії держави і права, форми і функції держави, принципи організації і діяльності державного апарату;

розуміти сутність і значення правової форми регулювання суспільних відносин, зміст основних правових інститутів, структуру системи права, форми і принципи реалізації права, поняття норми права та її відмінність від інших регуляторів суспільних відносин;

уміти правильно тлумачити і застосовувати норми права, знати основні елементи механізму правового регулювання.

Посібник містить узгоджену з новим підручником тематику семінарських занять у межах змістових модулів (ЗМ) та питання для обговорення, словник термінів з теорії держави і права, рекомендації щодо самостійної та індивідуальної роботи студентів, а також проведення ПМК знань студентів з урахуванням кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

2. ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ГОДИН ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ п/п	Т е м а	Всього годин	У тому числі			
			лекції	семінари	самостійна робота	індивідуальна робота

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Наукознавчі та історичні аспекти загальної теорії держави і права

1	Теорія держави і права: предмет, функції, місце в системі суспільних і юридичних наук	13	6	2	4	1
2	Методологія теорії держави і права	11	4	2	4	1
3	Походження держави і права	11	4	2	4	1
	ПМК* по ЗМ* I			2		
	Всього по ЗМ I	37	14	8	12	3

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Загальне вчення про державу

4	Поняття держави	9,5	4	2	3	0,5
5	Функції держави	9,5	4	2	3	0,5
6	Форма держави	9,5	4	2	3	0,5
7	Механізм держави і державний апарат	9,5	4	2	3	0,5
	ПМК по ЗМ II			2		
	Всього по ЗМ II	40	16	10	12	2

*ПМК – поточний модульний контроль

*ЗМ – змістовий модуль

Продовження

№ п/п	Т е м а	Всього годин	У тому числі			
			лекції	семінари	самостійна робота	індивідуальна робота

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Загальне вчення про право

8	Поняття права	10	4	2	3	1
9	Право в системі соціального регулювання	8,5	4	2	2	0,5
10	Формування та джерела права	9,5	4	2	3	0,5
11	Принципи права	8,5	4	2	2	0,5
12	Правове регулювання суспільних відносин	8,5	4	2	2	0,5
	ПМК по ЗМ III			2		
	Всього по ЗМ III	47	20	12	12	3

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ IV. Нормативна основа правового регулювання

13	Норми права	10	4	2	3	1
14	Система права і система законодавства	10	4	2	3	1
15	Нормативно – правовий акт. Юридичні колізії	9,5	4	2	3	0,5
16	Систематизація нормативних актів. Нормотворча техніка	8,5	4	1	3	0,5
	ПМК по ЗМ IV			1		
	Всього по ЗМ IV	39	16	8	12	3

Закінчення

№ п/п	Т е м а	Всього годин	У тому числі			
			лекції	семінари	самостійна робота	індивідуальна робота

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ V. Реалізація права

17	Правові відносини	10	4	2	3	1
18	Правова поведінка та юридична відповідальність	9,5	4	2	3	0,5
19	Застосування норм права	10	4	2	3	1
20	Тлумачення норм права	8,5	4	1	3	0,5
	ПМК по ЗМ V			1		
	Всього по ЗМ V	39	16	8	12	3

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ VI. Правова держава і правова система

21	Права, свободи та обов'язки людини і громадянина	10	4	2	3	1
22	Громадянське суспільство і держава. Демократична держава	13	6	2	4	1
23	Правова соціальна держава	10	4	2	3	1
24	Правова свідомість і правова культура	9,5	4	2	3	0,5
25	Правова система суспільства	6,5	2	1	3	,5
	ПМК по ЗМ VI			1		
	Всього по ЗМ VI	50	20	10	16	4
	Разом по всіх модулях	252	102	56	76	18

ЗАТВЕРДЖЕНО
вченою радою Національної юридичної
академії України ім. Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 29.06.2007 р.)

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

1. Предмет загальної теорії держави і права

Поняття юридичної науки. Обґрунтування наукового характеру юриспруденції. Система юридичних наук: теоретичні, історико-юридичні, галузеві, спеціальні (прикладні) науки, науки, що вивчають зарубіжні державу і право, наука міжнародного права.

Загальна теорія держави і права як фундаментальна юридична наука: поняття та риси. Предмет загальної теорії держави і права, його структура.

Функції загальної теорії держави і права: пізнавальна, евристична, наукового передбачення, допомоги практиці, світоглядна, інтеграційна, методологічна.

2. Методологія правової науки

Методологія і методи в пізнанні держави і права: поняття і значення.

Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права: діалектичний і метафізичний, матеріалістичний та ідеалістичний підходи. Феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, антропологічний, комунікативний підходи до вивчення державно-правових явищ.

Загальнонаукові методи пізнання держави і права. Зміст та особливості логічного, історичного та системного методів.

Спеціальні методи правознавства: статистичний, конкретно-соціологічний, психологічний, кібернетичний методи, методи моделювання і соціального експерименту.

Власні методи правознавства: формально-юридичний та порівняльно-правовий.

3. Загальна теорія держави і права в системі суспільних і юридичних наук

Становлення загальної теорії держави і права як самостійної науки. Роль енциклопедії права та філософії права у процесі формування загальної теорії держави і права.

Загальна теорія держави і права та суспільні науки (філософія, соціологія, політологія, економічна теорія, соціальна психологія).

Загальна теорія держави і права в системі юридичних наук. Зв'язки теорії держави і права з історико-юридичними, галузевими, спеціальними (прикладними) юридичними науками та науками, що вивчають зарубіжні державу і право, наукою міжнародного права.

Загальна теорія держави і права як навчальна дисципліна, її завдання та система.

4. Походження держави і права

Родова община: поняття та характерні особливості. Публічна влада та органи самоврядування в родовій общині. Поняття, риси та функції соціальних норм (мононорм) первісного суспільства.

Причини, загальні закономірності та передумови виникнення держави і права. Значення географічних, демографічних та інших чинників у процесі виникнення держави. Способи (шляхи) виникнення держави в різних регіонах світу. Основні чинники, що вплинули на виникнення права (економічні, політичні, антропологічні тощо).

Загальна характеристика основних теорій походження держави і права: теологічної, патріархальної, договірної, насильства,

психологічної, марксистської (класової), расової та інших теорій.

Ознаки держави і права, що відрізняють їх від самоврядування та нормативного регулювання первісної общини.

5. Поняття держави

Поняття і ознаки держави. Держава як багатоаспектне явище: “державна як народ”, “державна як країна”, “державна як влада”. Соціологічний, політологічний та правовий вимір держави.

Поняття державної влади та її джерело в демократичній державі. Держава як апарат (механізм) політичної влади.

Поняття державного суверенітету, його ознаки. Внутрішній і зовнішній суверенітет. Суверенітет і суверенні права. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету. Світові інтеграційні процеси і державний суверенітет.

Типологія держави. Формаційний та цивілізаційний підходи до типології держави.

6. Функції держави

Поняття функцій держави. Зміст функцій держави і об’єкти їх впливу.

Класифікація функцій держави. Загальносоціальні функції та функції захисту групових інтересів. Головні та похідні функції держави. Постійні та тимчасові функції держави.

Внутрішні та зовнішні функції держави. Характеристика внутрішніх функцій держави: функція охорони прав і свобод людини і громадянина, економічна, соціальна, екологічна, інформаційна функції держави, функції оподаткування та фінансового контролю, розвитку культури, науки і освіти, забезпечення режиму законності й правопорядку.

Зовнішні функції держави: функції оборони країни, забезпечення миру і підтримки світового порядку, міжнародного співробітництва та інтеграції в світовий простір.

7. Форма держави

Поняття, ознаки та елементи форми держави. Політичні, економічні, культурно-національні та міжнародні фактори, що зумовлюють багатоманітність форм держави.

Поняття форми правління. Монархія та республіка як форми правління держави: поняття, ознаки, види. Абсолютна та обмежена монархія. Особливості парламентської, президентської та змішаної республіки.

Поняття державного устрою та його види. Унітарна держава, її ознаки та види. Федеративна держава, її ознаки та особливості. Види федерацій за способом утворення, способом здійснення й характером владних повноважень. Поняття та особливості конфедерації, її відмінності від федерації. Імперія як особлива форма державного устрою. Міжнародні об'єднання держав.

Поняття державно-правового режиму. Демократичний, авторитарний, тоталітарний державно-правові режими, їх ознаки.

8. Механізм держави і державний апарат

Поняття механізму держави, його співвідношення з державним апаратом. Загальні риси державних інституцій, що входять до складу механізму держави (державний орган, державна установа, державне підприємство, збройні сили).

Поняття державного апарату, його ознаки. Поняття та ознаки державного органу. Класифікація державних органів. Первинні та вторинні державні органи. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Центральні та місцеві державні органи. Органи, що формуються шляхом виборів та призначення. Одноособові та колегіальні державні органи.

Принципи організації і діяльності державного апарату: служіння народу, пріоритет прав людини, демократизм, законність, відповідальність, підконтрольність, ефективність. Поділ влади як конституційний принцип організації й діяльності державного апарату. Система стримувань та протипаг між гілками державної влади.

Поняття державної служби, її види. Державний службовець, посадова особа державного апарату.

Організація влади на місцях. Взаємодія місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

9. Поняття права

Основні підходи до праворозуміння. Школа природного права, її основні положення. Юридичний позитивізм: класичний позитивізм та основні напрямки сучасного позитивізму. Соціологічний напрямок у правознавстві. Психологічна школа права. Марксистське вчення про право.

Поняття та ознаки права. Право в об'єктивному та суб'єктивному сенсі. Право як міра соціальної свободи й відповідальності. Право і його зовнішні форми (закон, правовий звичай, прецедент, нормативний договір).

Функції права, їх ознаки та класифікація. Основні (регулятивна статична, регулятивна динамічна, охоронна) і додаткові (компенсаційна, обмежувальна, поновлююча) юридичні функції права. Основні соціальні функції права (інформаційна, виховна та ін.).

Право як соціальна цінність. Власна, інструментальна та історико-культурна цінність права. Загальнолюдський, загальносоціальний та особистісний вимір цінності права.

10. Право в системі соціального регулювання

Поняття соціальних норм. Загальні риси і види соціальних норм.

Мораль як соціальне явище, її роль у регулюванні суспільних відносин. Спільні риси та відмінності між правом і мораллю.

Право і політичні норми. Співвідношення між політикою і правом.

Право і релігійні норми. Розмежування між нормами права і релігійними нормами.

Поняття та ознаки корпоративних норм. Критерії розме-

жування норм права і корпоративних норм.

Поняття та групи технічних норм. Техніко-юридичні норми, їх особливості.

11. Формування права та його джерела

Поняття та етапи правоутворення.

Поняття форми права. Співвідношення форм права та джерел права. Основні джерела (форми) права: нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий звичай, правовий прецедент.

Нормативно-правовий акт як основне джерело права в романо-германській правовій системі. Види нормативно-правових актів.

Правовий звичай: поняття, ознаки, місце в системі джерел права України.

Правовий прецедент: поняття та види. Прецеденти Європейського суду з прав людини в правовій системі України.

Нормативно-правовий договір: поняття та види. Міжнародні та внутрішньодержавні нормативно-правові договори. Нормативні договори в трудовому праві.

Загальні принципи права та правова доктрина як джерела права.

12. Принципи права

Поняття принципів права та їх роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Види принципів права. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права: принципи гуманізму, справедливості, свободи, рівності.

Загальні принципи права: гарантованість прав і свобод громадян, єдність прав і обов'язків суб'єктів правових відносин, відповідальність за вину, законність, поділ права на публічне і приватне, поєднання стабільності і динамізму.

Міжгалузеві принципи права: поняття та особливості.

Принципи галузей та інститутів права.

13. Правове регулювання суспільних відносин

Поняття правового регулювання суспільних відносин та його властивості. Співвідношення правового регулювання та правового впливу. Предмет правового регулювання.

Види правового регулювання. Нормативно-правове та індивідуально-правове регулювання. Централізоване і децентралізоване правове регулювання. Субординаційне, координаційне та автономне правове регулювання.

Способи правового регулювання. Дозвіл, зобов'язання, заборона як основні способи правового регулювання. Допоміжні способи правового регулювання (примус, заохочення, покарання, надання пільг тощо).

Методи правового регулювання. Імперативний та диспозитивний методи як основні методи правового регулювання. Субсидіарні (додаткові) методи правового регулювання (рекомендаційний, заохочувальний).

Загальнодозволяючий і спеціальнодозволяючий типи правового регулювання, їх специфіка. Поняття правового режиму.

Поняття механізму правового регулювання суспільних відносин, його склад та структура. Обов'язкові та факультативні стадії механізму правового регулювання.

Ефективність правового регулювання та шляхи її підвищення.

14. Норми права

Поняття норми права, її ознаки.

Види норм права. Класичні та спеціалізовані норми права. Регулятивні й охоронні норми права. Зобов'язальні, заборонні та уповноважувальні норми права. Імперативні і диспозитивні норми права. Абсолютно визначені та відносно визначені норми права. Загальні й спеціальні норми права. Інші класифікації норм права (за підсистемами права, за галузями права, за часом дії).

Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція норми права: їх поняття та різновиди.

Спеціалізовані норми права: їх природа, особливості та

значення в правовому регулюванні. Види спеціалізованих норм права (норми-засади, норми-завдання, норми-принципи, колізійні і оперативні норми, норми-дефініції, норми-строки, норми-презупції, норми-преюдиції, норми-фікції та ін.).

Способи викладення норм права в нормативно-правових актах. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.

15. Система права та система законодавства

Поняття та риси системи права. Єдність, узгодженість, диференціація та об'єктивність як головні засади побудови системи права.

Структура системи права. Публічне і приватне право, матеріальне і процесуальне право. Предмет і метод правового регулювання як критерії поділу права на галузі. Норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права як головні структурні елементи системи права.

Поняття галузі права, її риси. Фундаментальні, спеціальні та комплексні галузі права. Загальна характеристика галузей вітчизняного права.

Поняття та властивості інститутів права, їх класифікація. Галузеві та міжгалузеві, прості та складні; матеріальні та процесуальні; регулятивні та охоронні інститути права.

Поняття та ознаки системи законодавства, її співвідношення з системою права. Функціональна, горизонтальна та ієрархічна (вертикальна) структури системи законодавства. Чинники формування та розвитку системи законодавства.

Співвідношення норм міжнародного і національного права: моністичний (примат міжнародного права і примат внутрішньодержавного права) та дуалістичний підходи.

16. Нормативно-правові акти

Поняття нормотворчості, її функції. Загальні (гуманізм,

демократизм, прозорість, верховенство права, законність) і спеціальні (науковість, професіоналізм, планування, оперативність, поєднання динамізму і стабільності) принципи нормотворчості. Види нормотворчості.

Поняття нормативно-правового акта, його відмінність від інших видів юридичних актів. Класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою, суб'єктами нормотворчості, обсягом і характером дії, галузевою належністю, зовнішньою формою виразу.

Закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили. Законодавчий процес. Конституція як Основний закон держави та громадянського суспільства, що втілює принцип верховенства права. Класифікація законів за юридичною силою (конституційні та звичайні), за ступенем упорядкованості (кодифіковані та поточні), за значенням (основні та допоміжні), за обсягом (закони загальної, спеціальної та виняткової дії) та часом дії (постійні та тимчасові).

Підзаконні нормативно-правові акти: поняття і класифікація (за суб'єктами прийняття, за зовнішньою формою, за сферою та часом дії, за порядком прийняття, за характером нормотворчої компетенції тощо).

Дія нормативно-правового акта в часі: момент набуття чинності, напрям темпоральної дії, момент зупинення дії, момент припинення дії нормативно-правового акта. Негайна (безпосередня), зворотна (ретроактивна) дія, переживаюча (ультраактивна) дія нормативно-правового акта. Підстави припинення дії нормативно-правових актів.

Дія нормативно-правових актів у просторі. Територіальний та екстериторіальний принципи дії нормативно-правових актів. Дія нормативно-правових актів за колом осіб. Поняття та види юридичного імунітету.

17. Нормотворча техніка

Нормотворча техніка: поняття та ознаки. Елементи нормотворчої техніки: логічні, лексичні, стилістичні, графічні, ма-

тематичні, структурні.

Структура нормативно-правового акта та її елементи. Засоби і правила утворення спеціально-юридичного змісту нормативно-правового акта. Засоби і правила забезпечення системних зв'язків нормативно-правових актів.

Законодавча техніка як вид нормотворчої техніки. Засоби і правила законодавчої техніки: юридична конструкція, юридична презумпція, юридична фікція, галузева типізація. Способи формулювання правових приписів: казуїстичне та абстрактне викладення правових норм. Юридична термінологія, вимоги до використання термінів. Вимоги і правила щодо структурування закону.

Юридична термінологія та види правових термінів. Вимоги до використання правових термінів.

18. Систематизація нормативно-правових актів

Поняття і завдання систематизації нормативно-правових актів. Об'єкти та суб'єкти систематизації. Принципи систематизації нормативно-правових актів.

Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів. Облік нормативно-правових актів, його види (журнальний, картковий та електронний). Державні реєстри нормативно-правових актів як спеціальний офіційний вид обліку. Офіційна і неофіційна інкорпорація. Результати інкорпорації: збірники та зібрання законодавства. Поняття та ознаки консолідації.

Кодифікація та створення зводу законів як особливі змістовні форми систематизації нормативно-правових актів. Ознаки та методи кодифікації (кодифікація-компіляція і кодифікація-реформа). Галузева і спеціальна кодифікація. Види кодифікаційних актів (основи законодавства і кодекси). Кодекс як особливий різновид закону. Поняття зводу законів.

19. Юридичні колізії

Поняття та види юридичних колізій. Причини виникнення юридичних колізій.

Колізії в праві. Колізії в законодавстві, їх ознаки і види. Темпоральні (часові), ієрархічні (субординаційні), змістовні колізії: поняття та основні правила їх подолання. Збіг колізій.

Способи зменшення колізійності законодавства. Попередження, подолання та усунення колізій у законодавстві. Колізійні норми, тлумачення закону і застосування правоположень як основні способи подолання колізій у законодавстві.

20. Правові відносини

Поняття та ознаки правових відносин, їх види. Склад правових відносин.

Поняття суб'єктів правових відносин. Індивідуальні та колективні суб'єкти правових відносин. Держава як суб'єкт правовідносин. Правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність). Правовий статус суб'єктів права.

Поняття та види об'єктів правових відносин.

Юридичний зміст правовідносин. Поняття суб'єктивного права. Правомочність та її елементи. Поняття та елементи юридичного обов'язку.

Поняття і ознаки юридичного факту. Класифікація юридичних фактів. Юридичні дії (правомірні й протиправні) та події як різновиди юридичних фактів за вольовою ознакою. Складні юридичні факти та фактичний склад, їх співвідношення.

21. Правова поведінка

Поняття та ознаки правової поведінки. Види правової поведінки: правомірна поведінка, правопорушення, зловживання правом, об'єктивно протиправне діяння.

Правомірна поведінка: основні ознаки, склад та види. Необ-

хідна, бажана та соціально допустима правомірна поведінка. Добровільна і вимушена правомірна поведінка. Пристосовницька, маргінальна, звичайна, соціально-активна правомірна поведінка.

Правопорушення: поняття та ознаки. Юридичний склад правопорушення: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Загальний, родовий та безпосередній об'єкт правопорушення. Основні та факультативні елементи об'єктивної сторони правопорушення. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти правопорушення. Інтелектуальні та вольові ознаки суб'єктивної сторони правопорушень. Умисел і необережність, їх види. Мотив та мета вчинення правопорушення.

Класифікація правопорушень. Злочини та проступки. Види проступків.

Причини та умови правопорушень, критерії їх класифікації.

22. Юридична відповідальність

Юридична відповідальність: поняття та ознаки. Фактичні, юридичні та процесуальні підстави юридичної відповідальності.

Підстави, що виключають юридичну відповідальність: неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, малозначущість, казус (випадок), фізичний або психічний примус.

Види юридичної відповідальності: конституційна, кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна, матеріальна відповідальність.

Загальносоціальні та індивідуальні цілі юридичної відповідальності. Функції юридичної відповідальності: штрафна (каральна), правовідновлююча (компенсаційна), виховна (загальна превенція та приватна превенція).

Принципи юридичної відповідальності (справедливість, законність, невідворотність, доцільність).

23. Юридична діяльність

Поняття та ознаки юридичної діяльності. Співвідношення юридичної діяльності та юридичної практики.

Структура юридичної діяльності. Суб'єкт і об'єкт юридичної діяльності. Юридичні дії та операції як елементи динамічної сторони юридичної діяльності. Засоби і методи юридичної діяльності. Мета і фактичний результат юридичної діяльності.

Правові форми діяльності органів держави: поняття та ознаки. Установча, правотворча, правозастосовна, контрольно-наглядова, правоохоронна та інтерпретаційно-правова діяльність. Юридичний процес.

24. Застосування норм права

Поняття реалізації норм права. Використання, виконання, додержання як форми реалізації норм права.

Застосування норм права як специфічна форма їх реалізації. Допоміжна природа правозастосовної діяльності в механізмі правового регулювання. Форми правозастосування: оперативно-виконавча діяльність, правоохоронна діяльність, правосуддя.

Процес застосування норм права: фактична стадія (установлення фактичних обставин справи), юридична стадія (вибір і аналіз правової норми), завершальна стадія (ухвалення рішення у справі).

Основні вимоги правильного застосування норм права: законність, обґрунтованість, доцільність.

Акти застосування норм права, їх ознаки та відмінність від інших видів юридичних актів. Класифікація актів застосування норм права.

Прогаляни в законодавстві, засоби їх усунення та подолання. Аналогія закону, аналогія права, субсидіарне застосування норм права (міжгалузева аналогія).

25. Тлумачення норм права

Поняття тлумачення норм права. Об'єкт та безпосередній предмет тлумачення права. Статичний та динамічний підходи в тлумаченні права.

Способи тлумачення норм права. Граматичний (текстовий), логічний, систематичний, історичний, телеологічний (цільовий) способи тлумачення норм права.

Тлумачення норм права за суб'єктами інтерпретації. Офіційне тлумачення норм права. Нормативне – автентичне і легальне (делеговане) та казуальне тлумачення, їх поняття, ознаки, юридична природа. Неофіційне тлумачення норм права: побутове (повсякденне), професійне (компетентне), доктринальне (наукове) тлумачення.

Право тлумачні (інтерпретаційні) акти: поняття, ознаки, різновиди. Акти автентичного і делегованого тлумачення. Акти нормативного і казуального тлумачення норм права, їх особливості.

Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту: адекватне (буквальне), поширювальне (розповсюджувальне) та обмежувальне.

26. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина

Поняття основних прав людини, їх ознаки. Права людини в історичному розвитку. Покоління прав людини. Основні міжнародно-правові документи по правах людини.

Класифікація прав і свобод людини. Права людини та права громадянина. Негативні і позитивні права людини. Фізичні, особистісні, політичні, економічні, соціальні й гуманітарні права і свободи людини. Конституційні (основні) права і свободи людини і громадянина.

Гарантії прав людини в демократичній правовій державі. Загальні (політичні, економічні, духовні) гарантії прав людини. Юридичні гарантії прав людини, їх система. Міжнародно-правові засоби забезпечення й захисту прав людини.

Юридичні обов'язки людини, їх класифікація. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні.

27. Громадянське суспільство і держава. Політична система суспільства

Формування концепції громадянського суспільства. Поняття та ознаки громадянського суспільства. Людина як найвища цінність громадянського суспільства. Громадянське суспільство як необхідна передумова розбудови демократичної правової соціальної держави.

Інститути громадянського суспільства. Прибуткові та не-прибуткові об'єднання. Громадські організації, їх мета та принципи діяльності. Діяльність професійних спілок. Релігійні та благодійні організації. Комерційні організації як інститути громадянського суспільства.

Становлення громадянського суспільства в Україні, основні проблеми його розвитку.

Поняття політичної системи суспільства, її структурні елементи. Інституційний склад політичної системи. Держава як центральна ланка політичної системи. Політичні партії в політичній системі суспільства: поняття, ознаки, функції.

28. Демократична держава

Поняття демократичної держави, її ознаки. Демократія як внутрішня форма держави та спосіб здійснення народовладдя. Демократія як суспільна цінність.

Представницька і безпосередня форми демократії. Утвердження прав і свобод людини та функціонування системи державних органів на засадах народовладдя як форми демократії.

Принципи демократичної держави: гарантованість прав і свобод людини, прозорість, виборність, плюралізм, поділ влади, повага до прав меншості, залучення населення до вирішення питань державного значення.

Функції та інститути демократичної держави. Структурні та функціональні інститути демократії. Суб'єкти демократії.

Поняття самоврядування, його риси та засади. Демократія і самоврядування, їх співвідношення. Самоврядування як засіб розвитку демократичної держави.

29. Правова соціальна держава

Виникнення, розвиток та формування концепції правової держави.

Поняття та ознаки правової держави. Принципи правової держави: повага до прав і свобод людини, верховенство права, поділ державної влади, взаємна відповідальність особи і держави, функціонування незалежного і ефективного суду, високий рівень правосвідомості та правової культури.

Верховенство права і законності. Поняття і зміст принципу законності. Поняття правопорядку, його риси та різноманітність проявів.

Поняття та ознаки соціальної держави. Співвідношення соціальної та правової держави. Шляхи формування соціальної правової держави в Україні.

30. Правова свідомість та правова культура суспільства

Правова свідомість як одна з форм суспільної свідомості: поняття і ознаки. Правова психологія і правова ідеологія як структурні елементи правосвідомості. Основні функції правової свідомості: пізнавальна (гносеологічна), оціночна, регулятивна.

Види правосвідомості: індивідуальна, групова, масова та суспільна. Побутова (емпірична), професійна та наукова правосвідомість.

Правосвідомість і право: значення правосвідомості в процесі правоутворення та правореалізації.

Поняття правової культури, її різновиди. Буденна (масова), професійна та теоретична (наукова) правова культура. Правова культура особистості: поняття, структурні елементи (пізнавальні, оцінні та поведінкові) та види. Правова культура суспільства: поняття та елементи. Поняття субкультури і правової контркультури.

Поняття та види деформації правосвідомості. Правовий інфантилізм, ідеалізм (романтизм), дилетантизм та правова дема-

гогія. Правовий нігілізм як антипод правової культури, його прояви, причини та засоби ліквідації.

31. Правова система суспільства

Правова система: поняття і риси. Інституційна, нормативна, ідеологічна, функціональна і регулятивна складові правової системи. Наступність у правовій системі суспільства.

Поняття правової сім'ї, основні сім'ї правових систем.

Романо-германська правова сім'я (сім'я континентального права), її основні ознаки та джерела права.

Основні риси англо-американської правової сім'ї (сім'ї загального права). Джерела права англо-американської правової сім'ї, роль статутного та прецедентного права.

Сім'я традиційного права, її особливості. Релігійна правова сім'я: мусульманське, індуське, іудейське та канонічне право. Характерні риси релігійних правових систем. Соціалістична правова сім'я.

Місце правової системи України серед правових сімей світу. Особливості становлення та розвитку правової системи України.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**Тема 1. Теорія держави і права: предмет, функції,
місце в системі суспільних і юридичних наук**

П л а н

1. Загальна теорія держави і права як фундаментальна юридична наука: поняття та риси.
2. Предмет загальної теорії держави і права, його структура.
3. Функції загальної теорії держави і права.
4. Загальна теорія держави і права та суспільні науки.
5. Загальна теорія держави і права в системі юридичних наук.
6. Формування загальної теорії держави і права як самостійної науки.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Вступ до сучасної юридичної логіки / За ред. М.І. Панова, В.Д. Титова. – Х.: Ксилон, 2001. – 198 с.

Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права // Право України. – 2009. – № 4. – С. 194-196; Рец. на кн.: Загальна теорія держави і права: Підруч. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. М. В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.

Кельман М. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права // Право України. – 2006. – № 9. – С. 38-42.

Козюбра М.І. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права) // Пробл. філос. права. Т. 1. – К.-Чернівці: Рута, 2003. – С.27-32.

Недбайло П.Е. Введение в общую теорию государства и права (предмет, система, функции науки). – К.: Вища шк., 1971. – 160 с.

Соціологія права: Підруч. / За ред. Н.П. Осипової. – К.: Ін-Юре, 2003. – 276 с.

Тімочко О.Ю. Про предмет і об'єкт теорії держави та права // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юрид. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – Вип. 2. – С. 64-70.

Філософія права: Навч. посіб. / За ред. О.Г. Данільяна. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.

Цвік М. Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права // Вісн. Акад. прав. наук України – 2003. – № 2-3 (33-34). – С. 25-37.

Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. – К. : Тандем, 2000. – 300 с.

Т е м а 2. Методологія загальної теорії держави і права

П л а н

1. Методологія і методи в пізнанні держави і права.
2. Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права.
3. Загальнонаукові методи пізнання держави і права.
4. Спеціальні та власні методи загальної теорії держави і права.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Бехруз Х. Концептуальные подходы в структуре методологии сравнительно-правовых исследований // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 40. – С.12-17.

Гетьман І.В. Концепція правового спілкування: зміст, ви-токи, перспективи. – Х.: Право, 2007. – 240 с.

Панов М.І. Методологічні проблеми формування понятійного апарату правової науки // Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України.– С. 109-128.

Пархоменко Н.М., Легуша С.М. До визначення змісту загальних (філософських) методів теорії держави і права // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2008. – № 1. – С. 26-31.

Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2002. – № 4. – С. 3-14.

Рогожин А., Тягло О. До новітньої методології українського права // Право України. – 1998. – №7. – С. 123-126.

Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права. – Х.: Яшма, 2007. – 320 с.

Тихомиров О. Методологія юридичної компаративістики: проблеми філософського осмислення // Право України. – 2006. – № 2. – С. 32-34.

Фальковський А. Аксиологічний підхід у методології юриспруденції: філософсько-антропологічний вимір // Антропологія права: філософський та юридичний виміри: Ст. учасн. Третього всеукр. “круглого столу” (м. Львів, 23-24 лист. 2007 р.). – Л.: Сполом, 2008. – С. 332-339.

Циппеліус Р. Юридична методологія. – К.: Реферат, 2004. – 176 с.

Т е м а 3. Походження держави і права

П л а н

1. Розмаїття концепцій (теорій) походження держави і права.
2. Публічна влада і нормативне регулювання в первісній общині.

3. Загальні закономірності виникнення держави і права.
4. Ознаки держави, які відрізняють її від самоврядування первісної общини.
5. Ознаки права, які відрізняють його від нормативного регулювання в первісній общині.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Баланд'є Ж. Політична антропологія: Пер. з фр. – К.: Альтерпрес, 2002. – 252 с.

Бобылев А.И. К вопросу о концепциях происхождения права и государства // Право и политика. – 2001. – № 11. – С. 4-14.

Кашанина Т.В. Происхождение государства и права. – М.: Высш. образование, 2008. – 358 с.

Котенко В.Д. Проблема становлення державності східних слов'ян // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 13. – С. 61-64.

Львова О.Л. Виникнення та розвиток мусульманського права // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2008. – № 2. – С. 9-16.

Мозоль Н.І. Становлення соціально-справедливої державності (правові проблеми) // Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юрид. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – Вип. 2. – С. 369-379.

Прокопов Д.Є. Аналіз основних правових традицій в обґрунтуванні походження і розвитку права // Бюл. М-ва юстиції України. – 2007. – № 1. – С. 19-29.

Шкурат І. Теоретичні підходи до аналізу походження держави // Актуальні пробл. держ. управління. – Вип. 3 (25). – Донецьк: ДРІДУ Нац. акад. держ. управління, 2006. – С. 38-49.

ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ

Т е м а 4. Поняття держави

П л а н

1. Поняття та ознаки держави, її різні аспекти.
2. Державна влада: поняття і елементи.
3. Державний суверенітет. Суверенітет і суверенні права.
4. Народний і національний суверенітет та їх співвідношення з державним суверенітетом.
5. Типологія держави. Держава соціально-орієнтованого типу.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Марченко М.Н. Государственный суверенитет: проблемы определения понятия и содержания // Изв. вузов. Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 186-197.

Мельник О. Державна влада в контексті конституційної відповідальності // Віче. – 2001. – № 5. – С. 59-63.

Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (27 берез. 2009 р., м.Харків) / Редкол.: Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. –Х.: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009. –147 с.

Скрипнюк О.В. Питання реалізації принципу народного суверенітету в контексті функціонування демократичної державної влади // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 11. – С. 119-127.

Смородинський В.С. Щодо співвідношення понять “політична влада” і “державна влада” // Методологічні проблеми правової науки: Матеріали міжнар. наук. конф. (13-14 груд. 2002 р., м. Харків.) – Х.: Право, 2003. – С. 371-372.

Телятник Л. Логіко-методологічне тлумачення ознак загального поняття держави // Право України. – 2002. – № 9. – С. 14-18.

Чиркин В.Е. Государствование. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 384 с.

Т е м а 5. Функції держави

П л а н

1. Поняття функцій держави.
2. Класифікація функцій держави.
3. Внутрішні функції держави.
4. Зовнішні функції держави.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Агафонов А. Місце, роль та функції держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів // *Акт. пробл. держав. управління*. – Донецьк: ДРІДУ Нац. акад. держ. управління, 2006. – Вип. 1 (23). – С. 94-101.

Войтович Р. Місце, роль та функції національної держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів // *Вісн. Нац. акад. держ. управління при Президентові України*. – 2004. – №2. – С. 70-81.

Гуцель В.Г. Функції держави: історичний розвиток теорії // *Держ. буд-во та місцеве самоврядування*. – 2005. – Вип. 10. – С. 181-192.

Лошихін О.М. Проблема теорії функції держави у політико-правових ученнях ХІХ - початку ХХ ст. // *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. – 2006. – Вип. 32. – С. 81-88.

Погорілко В.Ф. Функції української держави та їх правові основи // *Бюл. М-ва юстиції України*. – 2004. – №1. – С. 9-17.

Прокопенко О.Г. Функції сучасної держави: загальнотеоретична характеристика // *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. – 2002. – Вип.15. – С. 41-48.

Сидоров А.І. Функції держави як важливий аспект та спосіб її дослідження // *Часоп. Київ. ун-ту права*. – 2008. – № 4. – С. 69-74.

Яковюк І.В. Реалізація соціальної функції держави в умовах європейської інтеграції // *Держ. буд-во та місцеве самоврядування*. – Х.: Право, 2004. – Вип. 7. – С. 40-48.

Т е м а 6. Форма держави

П л а н

1. Поняття і структура форми держави.
2. Форма державного правління, її різновиди.
3. Форма державного устрою, її види.
4. Поняття та види державно-правового режиму.
5. Міжнародні об'єднання держав.
6. Особливості форми держави в Україні.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Біба О.А. Класифікація форм державного устрою в сучасній юридичній науці // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2007. – Вип.37– С. 71-78.

Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. – Запоріжжя: Юрид. ін-т, 2005. – 540 с.

Лінецький С.В. Метаморфози державного режиму України (політико-правовий аналіз). – К.: Атіка, 2003. – 168 с.

Левіна Ю. Демократія як форма політичного режиму // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 3 (46). – С. 244-249.

Петришин О.В., Протасова В.Є. Конституційна форма державного правління: до пошуку оптимальної моделі в Україні // Там же. – 2008. – № 3 (54). – С. 52-64.

Протасова В.Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди. – Х.: Право, 2009. – 208 с.

Серьогіна С.Г. Діалектичний взаємозв'язок форми правління з формою державного устрою // Пробл. законності. – 2008. – Вип. 94. – С. 41-50.

Сухонос В. Форма державно-територіального устрою: термінологія і класифікація постіндустріальної епохи // Підприємство, госп-во і право. – 2003. – № 1. – С. 65-68.

Телешун С. Поняття державного устрою України: проблеми теорії і практики // Право України. – 2000. – № 6. – С. 14–19.

Т е м а 7. Механізм держави і державний апарат

П л а н

1. Механізм держави і його структура.
2. Поняття державного апарату, його ознаки.
3. Державні органи та їх класифікація.
4. Принципи організації і діяльності державного апарату.
5. Поділ влади та механізм „стримувань і противаг”.
6. Державна служба, її види. Державний службовець та посадова особа.
- 7 Організація влади на місцях. Місцеві органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Битяк Ю.П. Моральні та правові вимоги до поведінки державних службовців // Держ. буд-во та місцеве самоврядування. – 2004. – Вип. 8. – С. 26-37.

Жук Н. Парламент, Президент, уряд: через взаємостримування до рівноваги. – Х.: Харків юрид., 2007. – 320 с.

Мартиненко І.В. Принципи організації та функціонування державного апарату // Право і сусп-во. – 2009. – № 1. – С. 41-45.

Місцеве самоврядування в Україні в умовах становлення правової держави / За ред. Ю.М. Тодики, В.А. Шумілка. – Х.: Одіссей, 2004. – 392 с.

Петришин А.В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ. – Х.: Факт, 1998. – 168 с.

Процюк І.В. Поділ влади – фундаментальний принцип демократичної правової державності // Держ. буд-во та місцеве самоврядування. – 2005. – Вип. 9. – С.14-24.

Харченко Н.П. Механізм держави та його структура // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 41– С. 91-97.

Шевчук С. Судова правотворчість та принцип поділу влади // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – №2 (53). – С. 24-35.

Чапала Г.В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади: теоретико-правовий аналіз. – Х.: Право, 2006. – 224 с.

ЗАГАЛЬНЕ ВЧЕННЯ ПРО ПРАВО

Т е м а 8. Поняття права

П л а н

1. Головні підходи до праворозуміння.
2. Поняття та ознаки права.
3. Право в об'єктивному та суб'єктивному значенні.
4. Право і форми його зовнішнього прояву.
5. Функції права.
6. Цінність права.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Бурлай Є. До питання про функції права // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2005. – № 3 (42). – С. 31-42.

Максимов С.И. Правовая реальность: Опыт философского осмысления. – Х.: Право, 2002. – 318 с.

Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.– К.: Юрид. думка, 2008. – 320 с.

Петришин О.В. Соціально-юридична природа права // Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – С. 87–108.

Погребняк С. Про ознаки права // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 4 (55). – С. 13–21.

Рабінович П. Праворозуміння “природне” та “легістське”: неминучість співіснування // Право України. – 2009. – № 3. – С. 65-70.

Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. – К.: Ін Юре, 2002. – 724 с.

Христова Г.О. Зміст і форма в праві: питання співвідношення і взаємовпливу // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2002. – № 3 (30). – С. 180-188.

Цвік М.В. Проблеми сучасного праворозуміння // Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – С. 66–86.

Т е м а 9. Право в системі соціального регулювання

П л а н

1. Поняття, загальні риси і види соціальних норм.
Співвідношення технічних і правових норм.
2. Право і мораль.
3. Право і політичні норми.
4. Право і релігійні норми.
5. Корпоративні норми, їх особливості та взаємодія з правом.
6. Право і технічні норми.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Андріїв В. Правові норми в системі соціальних норм держави // Підприємництво, госп-во і право. – 2007. – № 9. – С. 46-49.

Бачинин В.А. Морально-правовая філософія. – Х.: Консум, 2000. – 208 с.

Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. – М.: Наука, 1978. – 312.

Вовк Д. Право і релігія. – Х.: Право, 2009. – 224 с.

Пр'ятковська І.А. Право та мораль як засоби регулювання суспільних відносин // Правова держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К.: Юрид. кн., 2000. – Вип. 11. – С. 552-559.

Ставицька О. Норма права в системі чинників регулювання соціальних конфліктів // Право України. – 2001. – № 10. – С. 13-15.

Тарахонич Т.І. Право та мораль у системі соціальної регуляції // Пробл. філософії права. – К.-Чернівці: Рута, 2003. Т.1. – С. 147-149.

Трансформація політики в право: різні традиції та досвід: Матеріали міжнар. наук. конф. (9-12 лист. 2005 р., Київ-Харків). – Х.: Право, 2006. – 288 с.

Т е м а 10. Формування та джерела права

П л а н

1. Правоутворення: поняття та етапи.
2. Поняття форми права. Форми і джерела права.
3. Нормативно-правовий акт як джерело права.
4. Правовий звичай та нормативно-правовий договір як джерела права.
5. Судовий прецедент і судова практика як джерела права.
6. Загальні принципи права та правова доктрина як джерела права.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Гураленко Н. Основні концептуальні підходи до розуміння категорії “джерело права” // Юрид. Україна. – 2007. – № 6. – С. 13-18.

Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.

Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. – К.: Праксіс, 2008. – 344 с.

Пархоменко Н.М. Договір у системі форм права України. – К.: Логос, 2000. – 244 с.

Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. – К.: Юрид. думка, 2008. – 326 с.

Погорилко В.Ф., Федоренко В.Л. Джерела конституційного права України: поняття, види і система // Право України. – 2002. – № 3. – С. 8-16.

Стрельцова О.В. Актуальні питання джерел права в аспекті правоутворення // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 39. – С. 47-53.

Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

Т е м а 11. Принципи права

П л а н

1. Поняття, риси і класифікація принципів права.
2. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.
3. Загальні принципи права.
4. Галузеві та міжгалузеві принципи права.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Горбунова Л.М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 240 с.

Колодій А.М. Принципи права України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 207 с.

Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України // Правова Система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – С. 689–704.

Петришин О.В. Верховенство права в системі дії права // Пробл. законності. – 2009. – Вип. 100 – С. 18-30.

Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістова характеристика). – Х.: Право, 2008. – 240 с.

Уварова О. Загальні принципи права та їх роль у правозастосуванні з позицій природноправового і позитивістського підходів до права // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 244-252.

Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти // Право України. – 2003. – № 7. – С. 24-29.

Т е м а 12. Правове регулювання суспільних відносин

П л а н

1. Поняття та риси правового регулювання.
2. Способи та методи правового регулювання.
3. Типи правового регулювання. Правовий режим.
4. Види правового регулювання.
5. Механізм правового регулювання суспільних відносин.
6. Ефективність правового регулювання.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1989. – 288 с.

Гайдамака І.О. Правовий режим: поняття та види // Держ. буд-во та місцеве самоврядування. – 2008. – Вип. 15. – С.120-127.

Кисель О.М. Функціональне призначення правового регулювання // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 10. – С. 27-35.

Корчевна Л. До критики поняття “механізм правового регулювання” // Право України. – 2003. – № 1. – С. 117-119.

Осипова Н.П. Специфіка реалізації правосвідомості в процесі правового регулювання // Пробл. законності. – 2008. – Вип. 95. – С. 89-94.

Павловська Л.М. Ефективність правового регулювання суспільних відносин // Пробл. законності. – 2007. – Вип. 90. – С. 3-10.

Сарновська С.О. Інструменти та засоби правового регулювання // Бюл. М-ва юстиції України. – 2008. – № 2. – С. 21-28.

Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин // Право України. – 2000. – № 10. – С. 10-20.

Тарахонич Т.І. Правове регулювання: теоретичні аспекти // Правова держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2001. – Вип. 12. – С. 76-81.

НОРМАТИВНА ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Т е м а 13. Норми права

П л а н

1. Поняття та ознаки норм права.
2. Класифікація норм права.
3. Структура норми права.
4. Спеціалізовані норми права: природа, особливості і значення в правовому регулюванні.
5. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акта.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Заморська Л.І. Логіко-структурні закономірності щодо визначених норм права // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 39. – С. 40-47.

Колошин В. Логічна структура норм права (деякі практичні аспекти) // Право України. – 1995. – № 7. – С. 44-46.

Корнута Р. Вітчизняні погляди на структуру норми права // Право України. – 2007. – № 7. – С. 19-21.

Нормы советского права. Проблемы теории / Под ред. М.И. Байтина и В.К. Бабаева. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 248 с.

Орехов В.Ю. Місце санкції у структурі правової норми // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2005. – Вип. 29. – С. 102-108.

Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм // Право України. – 2001. – № 11. – С. 9-14.

Ручкин Е.Б. К вопросу о нормативности права // Пробл. законности. – 2001. – Вип. 46 – С. 3–9.

Ульянова О. Правові фікції і правові презумпції: єдність та відмінність // Право України. – 2005. – № 6. – С. 101-103.

Т е м а 14. Система права і система законодавства

П л а н

1. Поняття та структура системи права.
2. Публічне і приватне право: поняття та їх співвідношення.
3. Загальна характеристика галузей та інститутів права.
4. Система законодавства, її співвідношення з системою права.
5. Структура системи законодавства.
6. Фактори, які впливають на формування системи законодавства.
7. Співвідношення норм міжнародного і національного права.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Заец А.П. Система советского законодательства (проблемы согласованности). – К.: Наук. думка, 1987. – 100 с.

Євграфова Є.П. Система національного законодавства в контексті права (лібертарно-легістський підхід). – К.: КНТ, 2007. – 184 с.

Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття „законодавство” і практичну необхідність його нормативної легалізації // Право України. – 2001. – № 8. – С. 48-51.

Оніщенко Н.М. Система права як юридична основа правової системи // Правова держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 39-47.

Погребняк С.П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти) // Державне буд-во та місцеве самоврядування. – 2006. – Вип. 12. – С. 3-17.

Поленина С.В. Теоретические проблемы системы советского законодательства. – М.: Наука, 1979. – 206 с.

Риженко Ю.М. Система права та система законодавства: проблеми співвідношення // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 42. – С. 129-135.

Суходубова І. Чинники розвитку і зміцнення системи законодавства // Вісн. прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 93-98.

Ющик О.І. Галузі та інститути правової системи (міфи і реальність). – К.: Оріяни, 2002. – 112 с.

Т е м а 15. Нормативно-правовий акт. Юридичні колізії

П л а н

1. Нормотворчість: поняття, функції, принципи. Стадії створення нормативно-правових актів.
2. Поняття та ознаки нормативно-правових актів, їх види.
3. Поняття, ознаки та види законів. Право і закон.
4. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття та класифікація. Їх види за Конституцією України.
5. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
6. Колізії в законодавстві як різновид юридичних колізій, їх види.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Богацова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес в Україні / За ред. В.О. Зайчук. – К.: Реферат, 2006. – 424 с.

Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.

Куценко І.В. Сучасний стан та перспективи розвитку підзаконних актів в Україні // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – Вип. 38 – С. 116-123.

Погребняк С. Про підходи до поняття колізій в юридичній науці // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1999. – № 4 (19). – С. 204-211.

Пушняк О.В. Право і час. – Х.: ФІНН, 2009. – 176 с.

Христова Г.О., Гайдамака І.О. Історія формування та особливості сучасного розуміння нормативно-правового акта // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2007. – Вип. 35. – С. 43-49.

Цвік М.В. Про систему юридичних актів // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2002. – № 4 (31). – С. 14-24.

Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу. – К.: Парламент. вид-во, 2004. – 519 с.

Т е м а 16. Систематизація нормативно-правових актів. Нормотворча техніка

П л а н

1. Поняття систематизації нормативно-правових актів.
2. Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів.
3. Кодифікація як особлива форма систематизації нормативно-правових актів.
4. Юридична техніка: поняття і види.
5. Законодавча техніка та її елементи.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія. – К.: СтилоС, 2004. – 277 с.

Дзейко Ж.О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2007. – 360 с.

Кабрияк Р. Кодификации: пер. с фр. – М.: Статут, 2007. – 476 с.

Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка / За заг. ред. О.І. Ющика. – К.: Парламент. вид-во, 2007. – 208 с.

Лінецький С.В., Крижанівський В.П. Законотворчість: Коментар до Регламенту Верховної Ради України. – К.: К.І.С., 2008. – 400 с.

Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под. общ. ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 583 с.

Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення / Кер. авт. кол. В.Ф. Сіренко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 220 с.

Теньков С.О. Коментар судової практики розгляду юридичних помилок у документах. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА

Т е м а 17. Правові відносини

П л а н

1. Поняття та ознаки правових відносин. Склад правових відносин.
2. Види правових відносин.
3. Суб'єкти правових відносин, їх види. Поняття правосуб'єктності.
4. Поняття і види об'єктів правових відносин.
5. Суб'єктивні права, правомочності та юридичні обов'язки суб'єктів права.
6. Юридичні факти та їх класифікація. Фактичний склад.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Гнатущенко Ю.В. Деякі аспекти генезису правовідносин // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2006. – Вип. 31. – С. 58-65.

Гудима Д.А. Поняття “суб'єкт права”: до сучасних дискусій // Бюл. М-ва юстиції України. – 2003. – № 10. – С. 40-53.

Єрмоленко В. Щодо відмінностей між об'єктом правовідносин і об'єктом права // Право України. – 2004. – № 1. – С. 136-139.

Завальний А. Юридичні факти: історичні та сучасні аспекти розуміння // Там же. – 2006. – № 1. – С. 113-116.

Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права // Там же. – 2003. – № 7. – С. 29-33.

Курінний Є. Об'єкт права: доктринальні питання визначення категорії // Там же. – 2003. – № 10. – С. 33-36.

Тимошенко В.І. Держава як суб'єкт права (з історії політичної і правової думки) // Держава і право. – 2003. – Вип. 21. – С. 129-140.

Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений. – М.: Юрид. лит., 1980. – 176 с.

Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. – М.: Юрид. лит., 1974. – 348 с.

Т е м а 18. Правова поведінка та юридична відповідальність

П л а н

1. Поняття і види правової поведінки.
2. Правомірна поведінка: поняття і різновиди.
3. Правопорушення: поняття та ознаки. Юридичний склад і види правопорушень.
4. Поняття та підстави юридичної відповідальності.
5. Види юридичної відповідальності.
6. Цілі, функції і принципи юридичної відповідальності.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти // Право України. – 2006. – №1. – С. 50-54.

Ківенко Н.В., Лановенко І.І., Мельник П.В. Девіантна поведінка: Сучасна парадигма. – Ірпінь: Акад. держ. податк. служби України, 2002. – 240 с.

Кондрат С.С. Правомірна поведінка та правопорядок: взаємозв'язок та взаємообумовленість // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – Вип. 31. – С. 35-38.

Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 240 с.

Тимошенко В.І. Правомірна поведінка особи як показник стабільності суспільства // Бюл. М-ва юстиції України. – 2006. – № 11. – С. 42-49.

Зелена О. Визначення підстав юридичної відповідальності: актуальні питання // Право України. – 2003. – № 4. – С. 21-25.

Слободян Н.М. Конституційно-правова відповідальність людини і громадянина в Україні // Держава і право. – 2002. – Вип. 21. – С. 170-175.

Хуторян Н.М. Поняття юридичної відповідальності в загальній теорії права // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 11. – С. 340-357.

Т е м а 19. Застосування норм права

П л а н

1. Поняття та форми реалізації правових норм.
2. Застосування норм права як специфічна форма його реалізації.
3. Стадії застосування нормативних приписів.
4. Основні вимоги правильного застосування норм права.
5. Акти правозастосування, їх види.
6. Прогалини в праві, засоби їх подолання та усунення.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Бринцев В., Андрущенко І. Застосування та інтерпретація стандартів (принципів) правової держави в конституційному судочинстві // Вісн. Конституц. Суду України. – 2008. – № 2. – С. 73-83; № 3. – С. 67-77.

Гнатюк М.Д. Загальна характеристика застосування права як особливої форми його реалізації // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2005. – № 4. – С. 47-52.

Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. – М.: Госюрлитиздат, 1960. – 511 с.

Рісний М. Проблеми розсуду у застосуванні національними держаними органами норм Конвенції // Право України. – 2000. – № 11. – С. 40-42.

Селівон М. Гармонізація положень національного законодавства з нормами міжнародного права та їх застосування в практиці Конституційного Суду України // Вісн. Конституц. Суду України. – 2003. – № 3. – С. 36-51.

Спасибо-Фатєєва І. “Трансцендентна судова мімікрія”, або про принципи права, аналогію закону та права у судовій практиці // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 137-148.

Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – К.: Реферат, 2007. – 640 с.

Т е м а 20. Тлумачення норм права

П л а н

1. Поняття тлумачення норм права.
2. Способи тлумачення норм права.
3. Офіційне і неофіційне тлумачення норм права.
4. Правотлумачні (інтерпретаційний) акти, їх види.
5. Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.

Заєць А.Г. Тлумачення правових норм у сучасних умовах: функції та методи // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2007. – Вип. 37 – С. 66-71.

Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права. – Х.: Право, 2008. – 296 с.

Квіт С.М. Основи герменевтики. – К.: Вид. дім “Києво-Могилян. Академія”, 2003. – 192 с.

Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. У 4 т. / Відп. ред. В.Г. Ротань. – К.: Юрид. кн.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2008. – Т. 4. Методологія тлумачення нормативно-правових актів України. – 848 с.

Рабінович П.М. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2002. – № 1 (28). – С. 23-35.

Сліденко І.Д. Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду. – О.: Фенікс, 2003. – 234 с.

Таций В., Тодика Ю. Питання меж тлумачення Конституційним Судом Конституції та законів України // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 31-40.

Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. – Х.: Факт, 2001. – 328 с.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА І ПРАВОВА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Т е м а 21. Права, свободи і обов'язки людини і громадянина

П л а н

1. Поняття прав і свобод людини. Їх загальна характеристика.
2. Права і свободи людини в їх історичному розвитку.
3. Види прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Їх система в Конституції України 1996 р.
4. Юридичні обов'язки людини і громадянина, їх види.
5. Загальні та юридичні гарантії прав і свобод людини в демократичній правовій державі.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. Теорія і практика. – К.: Вид. дім “Кієво-Могилян. акад.”, 2007. – 384 с.

Гончаренко О.М. Права людини в Україні. – К.: Знання, 2008. – 207 с.

Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні. – К.: Прав. єдність, 2008. – 350 с.

Панкевич О.З. Соціальна держава та права людини “другого покоління” (загальнотеоретичне дослідження): Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина. Сер. 1. Дослідж. та реф. – Вип. 11. – Л.: Астрон, 2006. – 176 с.

Права людини: соціально-антропологічний вимір: Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування Акад. прав. наук України / Гол. ред. П. М. Рабинович. Сер. І. Дослідж. та реф. – Вип. 13. – Л.: Світ, 2006. – 280 с.

Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За заг. ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука – К.:

Юрид. думка, 2007. – 424 с.

Рабінович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні стандарти // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 2-3 (33–34). – С. 114–132.

Рабінович П.М. Раданович Н.М. Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти). – Л.: Астрон, 2002. – 192 с.

Христова Г.О. Міжнародні стандарти прав людини як вихідні засади гендерно-правової експертизи законодавства України // Пробл. законності. – 2008. – Вип. 99. – С. 30-39.

Т е м а 22. Громадянське суспільство і держава. Демократична держава

П л а н

1. Концепція громадянського суспільства: витоки формування.
2. Поняття та ознаки громадянського суспільства.
3. Інститути громадянського суспільства.
4. Демократія як форма реалізації народовладдя. Демократія і самоврядування.
5. Форми, інститути та принципи демократії.
6. Становлення громадянського суспільства та розбудова демократичної держави в Україні.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / За заг. ред. Ф.М. Рудича. – К.: Парламент. вид-во, 2006. – 412 с.

Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації; пер. з нім. – К.: ППС-2002, 2007. – 436 с.

Левіна Ю. Соціальна цінність демократії // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2007. – № 2 (49). – С. 250-254.

Лук'янов Д.В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). – Х.: Право, 2007. – 320 с.

Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. – К.: ПАРАПАН, 2008. – 272 с.

Петришин О. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2003. – № 2-3 (33-34). – С. 142-161.

Погорілко В.Ф. Конституційно-правові основи безпосередньої демократії в Україні // Антол. укр. юрид. думки. – К.: Юрид. кн., 2005. – Т. 10. Юридична наука незалежної України. – С. 279-294.

Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства / За ред. О.В. Петришина – Х.: Право, 2007. – 480 с.

Третяк С.М. Формування поняття “громадянське суспільство” в західній та українській політико-правовій думці // Прав. держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2002. – Вип. 13. – С. 488-495.

Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави. – Х.: ФІНН, 2009. – 216 с.

Т е м а 23. Правова соціальна держава

П л а н

1. Концепція правової держави: виникнення та розвиток.
2. Поняття і ознаки правової держави.
3. Верховенство права і законність.
4. Правопорядок: поняття, ознаки та структура.
5. Поняття і ознаки соціальної держави.
6. Шляхи формування соціальної правової держави в Україні.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. – К.: Ін Юре, 2004. – 388 с.

Заєць А.П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К.: Парламент. вид-во, 1999. – 247 с.

Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія. – О.: Фенікс, 2006. – 196 с.

Козюбра М.І. Верховенство права – основоположний принцип правової і політичної систем України // Прав. система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – С. 148-173.

Петришин О.В. Конституційний принцип верховенства права: у пошуках змісту // Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України: Тез. доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. (29-30 черв. 2006 р., м. Харків). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 53-61.

Рабинович П. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 3-16.

Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.

Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія: Пер. з англ. – К.: Вид. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007. – 208 с.

Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – К.: Укр. центр правн. студій, 2001. – 302 с.

Т е м а 24. Правова свідомість і правова культура

1. Поняття, структура та функції правосвідомості.
2. Види правосвідомості. Правосвідомість і право.

3. Поняття та види деформації правосвідомості. Правовий нігілізм.
4. Поняття правової культури, її види та типи.
5. Правова культура особистості.
6. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність. – Х.: Право, 2008. – 288 с.

Тимошенко В. Визначальні фактори правової свідомості // Право України. – 2008. – № 6. – С. 41-46.

Толстенко В.Л. Правова ідеологія у структурі правосвідомості: теоретико-методологічні основи аналізу // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – 2008. – Вип. 41 – С. 10-18.

Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Моногр. / За ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюк – Х.: Право, 2007. – 248 с.

Черкас М.Є. Оціночна функція правової свідомості: зміст та особливості // Юрид. Україна. – 2009. – № 1. – С. 22-26.

Тодика Ю.М. Конституционные основы формирования правовой культуры. – Х.: Райдер, 2001. – 296 с.

Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність. – К.: Атіка, 2008. – 288 с.

Яковюк І. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 43-56.

Т е м а 25. Правова система суспільства

1. Поняття та структура правової системи.
2. Загальна характеристика правових систем сучасності (романо-германська, англо-американська, релігійні і традиційні правові системи).

3. Наступність в правовій системі
4. Становлення та розвиток національної правової системи України.

С п и с о к л і т е р а т у р и

Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. – М.: Международ. отношения, 1999. – 400 с.

Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку // Право України. – 2002. – № 11. – С. 85-88.

Лобода Ю.П. Правова традиція українського народу (феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). – Л.: Світ, 2009. – 280 с.

Лук'янов Д.В. Поняття і характерні риси мусульманського права // Пробл. законності. – 2006. – Вип. 81. – С. 3-8.

Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти). – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку. – О.: Юрид. літ., 2001. – 160 с.

Правові системи сучасності. Глобалізація, демократизм, розвиток. / Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук, В.С. Журавський, А.Л. Копиленко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 295 с.

Хаустова М.Г. Національна правова система за умов будови правової демократичної державності в Україні. – Х.: Право, 2008. – 160 с.

С п и с о к л і т е р а т у р и д о в с і х т е м

Антологія української юридичної думки. У 10 т. // Упоряд.: В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко, Н.М. Пархоменко; за заг. ред. Ю.С. Шемшученко – К.: Юрид. кн., 2002. – Т. 1. Загальна

- теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. – 568 с.
- Балинська О.М., Гарасимів Т.З. Проблеми теорії держави і права. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 320 с.
- Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права. – К.: Знання, 2008. – 333 с.
- Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. Копейчикова В.В. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
- Загальна теорія держави і права: Підруч. / За ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с.
- Карпунов В.М. Теорія держави та права. – Луганськ: Луганськ. акад. внутр. справ, 2005. – 208 с.
- Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права. – Л.: Новий Світ-2000, 2007. – 584 с.
- Котюк В.О. Загальна теорія держави і права. – К.: Атіка, 2005. – 592 с.
- Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 355 с.
- Луць Л.А. Загальна теорія держави та права. – К.: Атіка, 2007. – 412 с.
- Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф. Теорія держави і права: Державний іспит. – Х.: Одісей, 2007. – 256 с.
- Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Інтер, 2006. – 688 с.
- Пендюра М.М. Теорія держави і права. – К.: Текст, 2008. – 192 с.
- Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. / За заг. ред. М. В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2008. – Т.1. Методологічні та історичні проблеми формування та розвитку правової системі України. – 728 с.
- Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – Л.: Край, 2008. – 224 с.
- Скаун О.Ф. Теорія держави і права. – Х.: Консум, 2008. – 656 с.
- Чевыкалов И.Н. Теория государства и права. Ч.1. Энциклопедия права. Общее учение о праве. – Донецк: Дон. гос. ун-т., 2000. – 133 с.

5. ПОТОЧНИЙ (МОДУЛЬНИЙ) КОНТРОЛЬ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Таблиця 1

ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ

Курс	Напрямок підготовки	Характеристика навчального курсу (структура залікового кредиту)
Кількість кредитів ECTS: 2, 3	6.0601 “Право”	Обов’язкова:
Модулів: 3		Модуль I Лекції: 102 Практичні заняття: 56
Змістових Модулів (ЗМ): 6	7.060100 “Правознавство”	Модуль II Індивідуальна робота: 18
Загальна кількість годин: 252		Модуль III Самостійна робота: 76
Тижневих годин: 8		Вид контролю: залік (I семестр) екзамен (II семестр)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОТОЧНОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань студентів з теорії держави і права здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК). Загальним об'єктом оцінювання знань студентів при ПМК є відповідні частини навчальної програми, засвоєння яких перевіряється під час ПМК.

Завданням ПМК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу відповідного змістового модулю (ЗМ), здатності осмислити зміст теми чи розділу навчальної програми, умінь застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

Об'єктами ПМК знань студентів із теорії держави і права є:

- успішність на семінарських заняттях;
- виконання модульних контрольних завдань.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем наприкінці вивчення кожного ЗМ.

Критеріями оцінювання ПМК є:

- рівень успішності на семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, рівень знань за результатами практичних занять, самостійне опрацювання тем у цілому чи окремих питань;

- оцінка за модульну контрольну роботу;

Виконання модульних контрольних завдань проводиться, як правило, у формі тестування. Перелік тестових питань та завдань, порядок і час їх складання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома студентів на початку вивчення чергового ЗМ.

Оцінювання результатів ПМК здійснюється викладачем, що проводить семінарські заняття, наприкінці вивчення кожного змістового модулю. Згідно з робочим планом з навчального курсу “Теорія держави і права” у першому семестрі за плановано проведення ЗМ I-III, у другому – ЗМ IV-VI.

Кожен ЗМ оцінюється у 7 балів. Робота на семінарських заняттях та підсумкова модульна контрольна робота оцінюються за семибальною шкалою, яка відповідає рівню знань за системою ECTS (*табл. 2, с.56*). Загальний бал за поточний ЗМ визначається як середній результат між середнім балом за роботу на семінарських заняттях та оцінкою за ПМК.

Максимальна кількість балів за ПМК при вивченні даної дисципліни складає 42 бали (з розрахунку по 7 балів за кожний ЗМ, тобто по 21-му балу за кожний семестр). Мінімальний бал за ЗМ, що підлягає зарахуванню, складає 3 бали. Оцінки за модуль в 1 та 2 бали потребують перескладання як незадовільні. Мінімальний бал за семестр, що підлягає зарахуванню по результатах ПМК знань студентів, становить 9 балів.

Підсумковий бал за результатами ПМК за семестр вираховується під час останнього семінарського заняття відповідного семестру. У разі невиконання завдань ПМК з об'єктивних причин студенти мають право за дозволом деканату скласти їх до наступного ПМК або до початку чергової сесії. Час та порядок складання визначається деканатом разом із кафедрою.

Результати ПМК знань студентів вносяться до відомості обліку поточної успішності, складають основу для визначення загальної успішності студента і враховуються при визначенні загальної кількості балів за вивчення курсу “Теорія держави і права”.

ШКАЛА ВІДПОВІДНОСТІ

Підсумковий бал за ЗМ*	Еквівалент за шкалою ECTS	Визначення
7	A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
6	B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками
5	C	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю значних помилок
4	D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків
3	E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії
2	FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти
1	F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс

*

ЗМ – змістовий модуль

6. ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Вивчення навчального курсу “Теорія держави і права” включає до себе обов’язкове виконання індивідуальної роботи, що сприяє формуванню юридичного мислення, навичок роботи з юридичними текстами, умінню логічно викладати власні міркування, переводити загальнотеоретичні поняття і категорії в практичну площину.

Індивідуальна робота виконується в таких формах:

- реферат за вузькоспеціальною проблематикою;
- складання конспекту наукової праці;
- складання кросвордів, термінологічних словників, схем;
- виконання інших видів індивідуальної роботи інноваційного характеру.

Вибір студентом форми і тематики індивідуальної роботи погоджується з викладачем, який проводить семінарські заняття, не пізніше 1 березня поточного академічного року навчання.

Методичні рекомендації до написання реферату. Виконання реферату складається з таких етапів: а) ознайомлення з методичними порадами; б) вивчення відповідних розділів та інших частин підручника; в) формування списку необхідних джерел та їх ретельне вивчення; г) безпосереднє виконання індивідуальної роботи.

Доцільно звертати увагу на список рекомендованої кафедрою тематичної літератури та інших матеріалів, самостійно підбирати додаткові наукові джерела, нормативні акти, матеріали з юридичної практики за темою індивідуальної роботи, при цьому здійснювати виписки, систематизувати зібрані матеріали

Загальні вимоги. Обсяг реферату – до 15 ст. рукописного тексту. Робота виконується власноручно, має бути охайною, викладатися грамотною мовою і розбірливим почерком.

Реферат повинен містити титульну сторінку, на якій вказується тема, дані про студента, який виконав роботу, та викладача, що її перевірів. Наявність плану, вступу і висновків обов’язкові. У рефераті слід всебічно розкрити обрану тему, розкриття якої має відбуватися у суворій відповідності з тим, як

вона сформульована. Викладення матеріалу має бути чітким, логічним, стислим і змістовним. По тексту обов'язково наводяться відповідні посилання, а наприкінці список використаних джерел.

Після цього необхідно поставити дату виконання та особистий підпис.

Методичні рекомендації до виконання конспекту наукової праці. Спочатку потрібно уважно прочитати весь текст праці до кінця, з'ясувати її зміст у цілому, сформулювати уявлення про змістовно-логічні зв'язки. Потім доцільно сформулювати головну проблему (проблеми), якій присвячена наукова праця, визначити позицію автора стосовно її вирішення, його аргументи та міркування.

Загальні вимоги. Робота виконується власноручно, має бути охайною, викладатися грамотною мовою і розбірливим почерком.

Конспект повинен містити титульну сторінку, на якій вказується автор та назва наукової праці, дані про студента, який виконав роботу, та викладача, що її перевірів. Викладення матеріалу має бути чітким, логічним, стислим і змістовним. Мета конспекту – не скорочене викладення наукової праці, а висвітлення її базових положень, ідей у логічній послідовності й взаємозв'язку. По тексту конспекту обов'язково наводяться посилання на відповідні сторінки роботи, яка конспектується. На останній сторінці необхідно поставити дату виконання та особистий підпис.

Рекомендації до складання кросвордів, термінологічних словників, схем. Спочатку потрібно уважно ознайомитися з відповідною темою. Для цього необхідно вивчити матеріали лекцій, підручника та додаткову літературу. Далі слід вибрати ключові положення (поняття, ознаки, структура, функції явищ; етапи їх розвитку; фактори впливу; взаємозв'язки явищ; імена науковців тощо) і на їх основі формувати кросворд, словник чи схему.

Загальні вимоги. Кросворд, термінологічний словник, схема можуть присвячуватися як одній, так і кільком темам начального курсу. Вони мають складатися з обов'язковим урахуванням додаткової літератури, а не тільки матеріалів підручника і лекцій. До кросворду, термінологічного словника, схе-

ми додається список використаних джерел. На останній сторінці необхідно поставити дату виконання та особистий підпис.

Інші види індивідуальної роботи інноваційного характеру. Визначаються спільно студентом та викладачем, який здійснює керівництво індивідуальною роботою студентів. Вони можуть включати до себе структуроване вивчення практики Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, здійснення моніторингу практики судів загальної юрисдикції з проблем теорії держави і права, підготовку тестів, “законопроектів”, розробку Інтернет - сторінок, присвячених теоретико-правовим питанням та інші можливі форми роботи, спрямовані на розвиток креативних здібностей студентів, підвищення їх інтересу до предмета “Теорія держави і права”.

Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює викладач, який веде семінарські заняття. Індивідуальна робота подається для перевірки та оцінки не пізніше ніж за 30 днів до початку екзаменаційної сесії, коли складається іспит.

За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимально 8 балів, які додаються до загальної кількості балів ПМК знань при визначенні підсумкового балу за результатами роботи студента з навчальної дисципліни “Теорія держави і права” протягом вивчення курсу.

7. ПІДСУМКОВА ОЦІНКА УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА”

Підсумкове оцінювання рівня знань студентів з теорії держави і права здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК), індивідуальної роботи студентів та підсумкового контролю знань студентів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Результати ПМК та індивідуальної роботи студентів оцінюються в діапазоні від 0 до 50 балів; завдання, що виносяться на ПКЗ, – від 0 до 50 балів.

На останньому семінарському занятті з теорії держави і права в першому семестрі академічного року навчання студенти складають залік за результатами ПМК, який є недиференційованим і не оцінюється додатковим балом. Залік складається за переліком питань до заліку, який визначається кафедрою та доводиться до студентів на початку навчального року. Результати заліку виставляються в залікову книжку.

Підсумковий контроль знань студентів із теорії держави і права проводиться у формі іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та вміння використовувати отримані знання. Іспит складається в сесію по завершенню вивчення курсу “Теорія держави і права” протягом двох семестрів навчального року.

Перелік питань, що охоплюють весь зміст даної дисципліни, визначається кафедрою та доводиться до студентів на початку другого семестру академічного року, протягом якого вивчається курс “Теорія держави і права”. До екзаменаційного білета включаються, як правило, три питання.

До відомості обліку підсумкової успішності заносяться сумарні результати в балах ПМК, індивідуальної роботи студентів та ПКЗ.

Підсумкова оцінка виставляється в залікову книжку та відомості обліку підсумкової успішності студентів згідно зі шкалою оцінювання (*табл.3, с.61*). Загальний розподіл балів наведено в *табл. 4, с.62*.

Таблиця 3

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Оцінка за шкалою ECTS	Визначення	За національною системою	За системою НЮАУ
A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5	90-100
B	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками	4	80-89
C	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю значних помилок		75-79
D	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3	70-74
E	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії		60-69
FX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як перескласати	2	35-59
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс		1-34

Таблиця 4

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ БАЛІВ

I семестр			II семестр						
ПМК			Залік за результатами ПМК	ПМК			Індивідуальна робота	Підсумковий іспит	Загальна сума балів
ЗМ* I	ЗМ II	ЗМ III		ЗМ IV	ЗМ V	ЗМ VI	8	50	100
7	7	7	-	7	7	7			

*ЗМ – змістовий модуль

8. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Автентичне тлумачення – роз'яснення норми права, здійснене тим органом, який її видав.

Авторитарний режим – вид державно-правового режиму, при якому мають місце часткове чи повне відсторонення народу від державної влади, обмеження або порушення формально проголошених прав і свобод людини і громадянина.

Адекватне (буквальне) тлумачення – такий вид тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту, коли дійсний зміст правової норми повністю збігається з її буквальним офіційним зовнішнім виразом, тобто відповідним нормативно-правовим приписом.

Акт застосування права – правовий акт індивідуального характеру, в якому формально закріплюється рішення державного органу в конкретній юридичній справі.

Аналогія закону – поширення в процесі правозастосування на конкретні не врегульовані правом життєві відносини чинності норм, які в рамках даної галузі права регулюють відносини, подібні за найсуттєвішими ознаками тим, що потребують урегулювання.

Аналогія права – застосування до конкретних відносин загальних начал і смислу законодавства у разі відсутності норм, що регулюють подібні за найсуттєвішими ознаками відносини.

Виконавча влада – виокремлена в умовах поділу влади гілка державної влади, яка має прерогативу виконувати ухвалені парламентом закони та інші рішення.

Верховенство права – принцип правової системи, що передбачає панування правового за змістом законодавства в усіх сферах суспільства, у тому числі його пріоритет відносно держави.

Виконання – форма реалізації зобов'язувальних норм права, яка передбачає активну поведінку суб'єкта права з виконання покладених обов'язків.

Використання – форма реалізації уповноважених норм права, що полягає в обранні суб'єктом права для задоволення своїх потреб та інтересів певного юридично дозволеного варіанту його поведінки.

Вина – сукупність ознак, що відображають психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його шкідливих наслідків.

Внутрішні функції держави – основні напрямки діяльності держави усередині країни.

Галузеві принципи права – принципи права, що підкреслюють особливості конкретної галузі права і сприяють індивідуалізації галузі як самостійної в загальній системі права.

Галузь права – відокремлена система правових норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин.

Гарантії прав і свобод людини – система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально-юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень.

Гіпотеза – елемент норми права, що вказує на життєві обставини, за наявності та/або відсутності яких реалізується правило поведінки (диспозиція).

Громадська організація – об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

Громадянське суспільство – сукупність сформованих на добровільних засадах громадських об'єднань (інституцій), які діють на засадах самоврядування і за посередництвом яких індивіди реалізують належні їм невід'ємні права і свободи.

Деліктоздатність – елемент правосуб'єктності, що передбачає здатність суб'єкта права нести відповідальність за свої протиправні діяння.

Демократичний режим – вид державно-правового режиму, за якого державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, створенні та діяльності державних органів, додержанні прав і свобод людини.

Демократія – форма такої держави, яка заснована на здійсненні народовладдя шляхом забезпечення широких прав і

свобод громадян, їх участі у формуванні і функціонуванні апарату політичної влади і контролю за його діяльністю.

Держава – територіальна організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі, виступає як офіційний представник усього суспільства і забезпечує за допомогою спеціального апарату реалізацію своєї політики.

Державна служба – професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах, установах і на підприємствах щодо практичного виконання їх завдань і функцій.

Державний апарат – сукупність державних органів, їх ланок і підрозділів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління, які спираються у своїй діяльності на можливість застосування примусу.

Державний орган – структурно виокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, які посідають визначені законодавством посади, наділені відповідною компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави.

Державний суверенітет – політико-юридична властивість державної влади, що полягає у її верховенстві щодо будь-якої іншої влади усередині країни та її незалежності від будь-якої влади за її межами.

Державні службовці – особи, які обіймають посади в державних органах та організаціях щодо практичного виконання їх функцій і завдань та одержують заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету.

Державно-правовий режим – елемент форми держави, який являє собою систему прийомів, методів і способів здійснення державної влади.

Деформація правосвідомості – викривлення уявлень про цінність права.

Диспозитивний (децентралізований) метод – метод правового регулювання суспільних відносин між юридично рівними суб'єктами, що діють на засадах добровільності та автономності, який засновується переважно на такому способі правового регулювання, як дозвіл.

Диспозиція – елемент норми права, що вказує на прави-

ло поведінки (визначаючи її вид і міру), учасників правовідносин за наявності умов, передбачених гіпотезою.

Дієздатність – елемент правосуб'єктності, що передбачає здатність суб'єкта права власними діями створювати для себе та здійснювати права і обов'язки.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб – їх формальна обов'язковість щодо певних категорій суб'єктів права.

Дія нормативно-правових актів у просторі – їх формальна обов'язковість в межах певної території.

Дія нормативно-правових актів у часі – їх формальна обов'язковість протягом відповідного проміжку часу щодо певних фактів і відносин у залежності від їх розташування в часі.

Додержання (дотримання) – форма реалізації заборонувальних правових норм, що встановлюють юридичні обов'язки пасивного типу, яка полягає у відмові суб'єктів права осіб від юридично заборонених видів поведінки.

Дозвіл – спосіб правового регулювання, який полягає в наданні особі можливості реалізації певного варіанту своєї поведінки через визнання за нею відповідного суб'єктивного юридичного права.

Доктринальне (наукове) тлумачення норм права – вид неофіційного тлумачення, що здійснюється науковцями-правознавцями, науковими та дослідними установами на основі використання наукових засобів.

Енциклопедія права – дисципліна, що існувала у 16-19 ст. та містила стисле викладення змісту всіх юридичних наук як початкових знань про право, його різні галузі та методи дослідження.

Ефективність правового регулювання – зумовлена його організацією конкретна міра результативності правового регулювання, яка виявляється у певному співвідношенні між очікуваними та фактичними наслідками дії права на суспільні відносини.

Заборона – спосіб правового регулювання, який полягає у покладанні на особу суб'єктивного юридичного обов'язку пасивного типу, відповідно до якого вона має утримуватися від певних, визначених правом форм поведінки.

Загальна теорія держави і права – фундаментальна юридична наука, яка вивчає сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування права і держави в їх взаємозв'язку, а також вихідні для всіх юридичних наук поняття та категорії.

Загальні принципи права – принципи, які визначають якісні особливості, характерні для всіх правових норм національної правової системи незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин.

Загальнодозвільний тип правового регулювання – тип правового регулювання, що ґрунтується на принципі “дозволено все, крім того, що заборонено”.

Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права – принципи, що безпосередньо визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і виступають універсальним критерієм та всезагальними вимогами до становлення національних правових систем.

Закон – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку парламентом або безпосередньо народом, який визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин.

Законність – вимога неухильного додержання, точного та однакового виконання і правильного застосування законів і підзаконних нормативно-правових актів усіма суб'єктами права.

Законодавча влада – відокремлена в умовах поділу державної влади гілка влади, яка має виняткові повноваження на ухвалення законів.

Застосування норм права – правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб із реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень.

Звичайне право – сукупність правових звичаїв певної держави, перша історична форма права, найпоширеніша нині серед країн із традиційним способом життя.

Злочин – передбачене і заборонене кримінальним законом протиправне суспільно небезпечне винне і каране діяння (дія чи бездіяльність), яке спричиняє чи може спричинити істотну шкоду певним охоронюваним державою суспільним відносинам.

Змістовна колізія – колізія, що виникає внаслідок часткового збігу обсягів регулювання декількох норм права.

Зобов'язання – спосіб правового регулювання, що передбачає покладення на учасників регламентованих правом суспільних відносин суб'єктивного юридичного обов'язку активного типу, що спонукає його носіїв до дій, передбачених правовими нормами.

Зовнішні функції держави – основні напрямки діяльності держави поза її межами, у сфері встановлення і підтримання відносин з іншими державами (захист країни, забезпечення інтеграції у світову економіку, підтримка світового порядку тощо).

Ієрархічна (субординаційна) колізія – колізія, що виникає внаслідок регулювання одних фактичних відносин нормами, що мають різну юридичну силу.

Імперативний (централізований) метод – метод правового регулювання суспільних відносин, заснованих на субординації та обмеженні ініціативи суб'єктів щодо конкретизації положень норм права, який ґрунтується на переважному використанні таких способів правового регулювання, як веління та заборона.

Індивідуальна правосвідомість – система особистих поглядів, уявлень, почуттів із приводу права, що формується під впливом індивідуальних обставин життя і психофізіологічних особливостей, освіти і соціального стану, зовнішнього середовища.

Індивідуальне правове регулювання – вид правового регулювання, що спрямовується на врегулювання конкретних (одиничних) актів соціальної поведінки, поширюється на персонально визначених осіб, не передбачає повторного застосування одних і тих самих юридичних засобів та має переважно короткостроковий характер, припиняється з реалізацією відповідних індивідуальних правових приписів.

Індивідуальні суб'єкти правовідносин – громадяни, іноземні громадяни; особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпатриди).

Інкорпорація – вид систематизації нормативно-правових актів, що являє собою впорядкування нормативно-правових актів без зміни їх змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання

(збірники тощо) за хронологією та/або предметом регулювання.

Інститут права – елемент системи права, що являє собою групу правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду.

Інтерпретаційний акт – офіційний акт-документ уповноваженого державного органу чи посадової особи, а також міжнародної установи, чію юрисдикцію визнала Україна, головною метою ухвалення якого є тлумачення правових норм, що містить формально-обов'язкове роз'яснення їх змісту.

Кодекс – нормативний акт, затверджений законом, в якому на науковій основі узагальнюються і систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин.

Кодифікація – спосіб систематизації нормативно-правових актів, що здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, які містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, котрий системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин, як правило, на галузевому (або на підгалузевому, інституціональному) рівні.

Колективні суб'єкти праввідносин – підприємства, установи, організації, органи влади, які існують у формі юридичних осіб та можуть бути як державними, так і недержавними.

Колізії у законодавстві – різновид юридичних колізій, що виникає за наявності розбіжностей (суперечностей) між нормами права, які закріплені в законодавстві та регулюють однакові фактичні відносини.

Колізійні норми – норми, що встановлюють правила вибору норми права, яка підлягає застосуванню при наявності розбіжності (зокрема, суперечності) між нормами, що регулюють однакові фактичні обставини.

Компетенція державних органів – окреслений законодавством певний обсяг повноважень, обов'язків та прав державного органу, посадової особи.

Консолідація – спосіб систематизації нормативно-правових актів, що полягає у зведенні в єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин без зміни їх змісту.

Конституція – основний закон держави, акт установчого

характеру та найвищої юридичної сили, який закріплює загальні засади громадянського суспільства і держави, основи правової системи, правового статусу громадян, державно-територіального устрою, організації органів державної влади і місцевого самоврядування.

Контрольно-наглядова діяльність – правова форма діяльності держави, яка виражається в здійсненні юридично значущих дій з нагляду і перевірки відповідності виконання й дотримання підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами.

Конфедерація – союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і здійснення відповідних напрямків державної діяльності при збереженні в інших питаннях повної самостійності.

Корпоративні норми – різновид соціальних норм, що розробляються політичними партіями, громадськими організаціями, профспілками, фондами, рухами та іншими організованими спільнотами з метою реалізації інтересів своїх членів.

Легальне (делеговане) тлумачення – вид офіційного тлумачення норм права, що здійснюється спеціально уповноваженим органом щодо норм, виданих іншими нормотворчими органами.

Метод науки – спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірки доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів та прийомів.

Метод правового регулювання – набір юридичного інструментарію, за допомогою якого держава впливає в певному напрямку на розвиток суспільних відносин, враховуючи специфіку їх властивостей певного роду чи виду (майнові, фінансові, політичні, сімейні, відносини власності, спадкування та ін.).

Методологія правової науки – зумовлена особливостями правової реальності цілісна та узгоджена система способів пізнання державно-правової дійсності, що включає до себе такі складові: загальний (філософський) підхід; загальнонаукові методи; спеціальні методи; власні правові методи.

Механізм держави – сукупність державних органів,

установ, підприємств та інших державних інститутів, за посередництвом яких практично здійснюються завдання і функції держави.

Механізм правового регулювання – організована в часі система всіх юридичних засобів, за допомогою яких право здійснює регулятивний вплив на суспільні відносини.

Міжгалузеві принципи права – принципи, що діють відразу в декількох галузях права.

Міжнародний договір – угода між державами та іншими суб'єктами міжнародного права з питань, що становлять для них спільний інтерес, яка регулює їх відносини шляхом утворення взаємних прав і обов'язків.

Монархія – форма державного правління, при якій вища державна влада фактично або формально належить одній особі (монарху) і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії.

Мораль – система уявлень та відповідних їм норм поведінки, що склалися в суспільстві, про добро і зло, обов'язок, справедливість, гідність і безчестя, похвальність і ганебність.

Наступність у праві – сприйняття у формі збереження, утримання, засвоєння, використання елементів правових норм, принципів, форми права, юридичної техніки в процесі розвитку та оновлення правової системи суспільства.

Неофіційне тлумачення нормативно-правих приписів – таке роз'яснення їх змісту, що здійснюється будь-яким суб'єктом, при якому результат тлумачення не має обов'язкової юридичної сили.

Норма права – різновид соціальної норми, що закріплює правило (стандарт) правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою.

Нормативне правове регулювання – вид правового регулювання, що поширюється на заздалегідь не визначену кількість тотожних за своїми ознаками випадків, адресується колу осіб, не окреслених персонально, реалізується за допомогою правових засобів багаторазової дії та здійснюється протягом тривалого часу без встановлення чітких часових меж.

Нормативне тлумачення норм права – вид офіційного

тлумачення, призначений для поширення його на невизначене коло осіб і випадків при вирішенні будь-яких юридичних справ, що регулюються нормами, котрі були предметом інтерпретації.

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий юридичний акт, прийнятий уповноваженими суб'єктами нормотворчості у визначених законом порядку і формі, який містить норми права.

Нормативно-правовий договір – двостороння або багатостороння угода, внаслідок якої встановлюються, змінюються чи скасовуються норми права.

Норми-дефініції – вид спеціалізованих норм права, які містять визначення правових категорій і понять.

Норми-завдання – вид спеціалізованих норм права, які визначають завдання окремих інститутів або галузей права.

Норми-засади – вид спеціалізованих норм права, які закріплюють загальні засади, на яких ґрунтуються політична і правова системи суспільства.

Норми-презумпції – вид спеціалізованих норм права, які закріплюють припущення щодо існування або відсутності певних юридичних фактів.

Норми-преюдиції – вид спеціалізованих норм права, які виключають будь-яке оспорювання існування вже доведеного юридичного факту, що дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, котрий набрав чинності.

Норми-принципи – вид спеціалізованих норм права, що містять найбільш загальні і стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, притаманних цій системі права, визначають її характер і напрямки подальшого розвитку.

Норми-строки – вид спеціалізованих норм права, які містять правила обчислення строків.

Норми-фікції – вид спеціалізованих норм права, який для цілей правового регулювання визнають існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки.

Нормотворча техніка – система правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує повноту, стислість, точність, чіткість, яс-

ність і несуперечність нормативних правових актів та системні зв'язки між ними.

Об'єкт правовідносин – матеріальні або нематеріальні блага, задля одержання, передачі або використання яких виникають права і обов'язки учасників правовідносин.

Облік нормативно-правових актів – вид систематизації нормативно-правових актів, що являє собою діяльність зі збирання, фіксування в логічній послідовності та зберігання нормативно-правових актів, підтримання їх у контрольному (актуальному) стані з урахуванням усіх змін та доповнень, а також зі створення спеціальних систем їх накопичення і пошуку.

Обмежувальне тлумачення норм права – вид тлумачення, який містить висновок щодо змісту правової норми, коли цей зміст є вужчим за текст статті нормативно-правового акта.

Оперативні норми – вид спеціалізованих норм права, які спрямовані на введення в дію і припинення дії інших норм права.

Оперативно-виконавча діяльність – діяльність уповноважених суб'єктів щодо виконання приписів правових норм із метою позитивного результативного впливу на суспільні відносини.

Охоронна функція права – функція права, яка виявляється у встановленні правом норм, спрямованих на охорону суспільно значущих відносин у різних сферах суспільного життя і викорінення шкідливих та небезпечних для суспільства варіантів поведінки.

Переродження правосвідомості – вид деформації правосвідомості, якому притаманний максимальний ступінь викривлення правових ідеалів.

Підгалузь права – певна сукупність (об'єднання) правових інститутів, що об'єктивно складається в межах однієї галузі права.

Підзаконні нормативно-правові акти – акти, що приймаються уповноваженими нормотворчими суб'єктами на основі й на виконання законів і не повинні їм суперечити.

Побутова (емпірична) правосвідомість – рівень правової свідомості, який формується на основі повсякденного досвіду людей у сфері правового регулювання і значною мірою залежить від набутої правової освіти.

Побутове (повсякденне) тлумачення – уявлення і роз’яснення змісту норм права в повсякденному житті, побуті всіма особами, які не мають спеціальної юридичної освіти або певного досвіду юридичної діяльності.

Подолання колізій у законодавстві – заходи, що дозволяють перебороти колізію в конкретному випадку в процесі правозастосування.

Політика – відносини між державними утвореннями, великими соціальними групами, етносами, націями, верствами населення, класами, конфесіями, партіями, громадськими організаціями з приводу тих чи інших соціальних подій.

Політична партія – інститут громадянського суспільства, покликаний визначати політичні шляхи та напрямки розвитку суспільства, реалізовувати й контролювати їх через вибори до представницьких органів влади та представництво у їх склад.

Політична система (у вузькому значенні) – взяті разом держава як інститут управління та інші політичні організації, які беруть участь у формуванні та здійсненні політичної влади.

Політична система (у широкому значенні) – цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних ролей, відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, підпорядкованих існуючим у ньому політичним, соціальним, юридичним, ідеологічним, культурним нормам, історичним традиціям і настановам політичного режиму конкретного суспільства.

Попередження колізій у законодавстві – заходи, що дозволяють запобігати їх появі на стадії підготовки, прийняття і введення в дію нормативно-правових актів до набуття ними чинності.

Посадова особа державного апарату – державний службовець, уповноважений на виконання управлінської функції, наділений публічно правовим статусом, який здійснює державно-владні повноваження, приймає обов’язкові для інших осіб визначені законодавством правові акти, може бути притягнутий до підвищеної юридичної відповідальності.

Поширювальне (розповсюджувальне, розширювальне) тлумачення – вид тлумачення, відповідно до якого дійсний зміст певної норми права після застосування різних способів тлумачення виявляється ширшим, ніж її буквальний текст, зовнішній мовний вираз.

Права і свободи людини – основні правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визна-

ються невід’ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів.

Право – заснована на уявленні про справедливість міра свободи і рівності, що відображає потреби суспільного розвитку, яка у своїй основі склалася в процесі повторюваних суспільних відносин і визнається та охороняється державною.

Право об’єктивне – сукупність норм права, що виражені (ззовні об’єктивовані) у відповідних юридичних джерелах (нормативно-правових актах, судових рішеннях, правових звичаях тощо).

Право суб’єктивне – право, яке належить окремим особам (суб’єктам) і полягає в наявності у кожного з них певних юридичних можливостей.

Правова демагогія – вид деформації правосвідомості, що передбачає легковажне або свідоме здійснення такого впливу окремої особи або суспільної організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного або викривленого уявлення про правову дійсність.

Правова держава – організація державної влади, заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особи і держави.

Правова ідеологія – сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які в систематизованій формі відображають і оцінюють правову дійсність.

Правова культура – якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини.

Правова поведінка – будь-яка юридично значуща поведінка суб’єктів права (індивідуальних чи колективних).

Правова психологія – сукупність настроїв, почуттів, емоцій, переживань із приводу права, окремих правових явищ.

Правова система – сформована під впливом об’єктивних

закономірностей розвитку суспільства сукупність всіх його правових явищ, які знаходяться у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами.

Правова сім'я – сукупність правових систем, об'єднаних спільністю історичного формування, структури права, його джерел, провідних галузей та інститутів права, особливостями правосвідомості, правотворчості та правозастосування.

Правова форма діяльності органів держави – визначений законодавством (юридично оформлений) порядок здійснення ними юридично значущих дій та операцій, які спрямовані на здійснення функцій держави.

Правове регулювання – здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування.

Правовий дилетантизм – вид деформації правосвідомості, що означає вільне поводження із законом або з оцінкою юридичної ситуації, що в цілому обумовлено легковажним ставленням до права.

Правовий звичай – визнане державою правило поведінки, що склалося внаслідок його фактичного одноманітного застосування протягом тривалого часу.

Правовий ідеалізм (романтизм) – вид деформації правосвідомості, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей правового впливу на суспільні відносини і процеси.

Правовий інфантілізм – вид деформації правосвідомості, що проявляється у несформованості правових знань або їх недостатній глибині, при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки.

Правовий нігілізм – особливо небезпечна форма деформації правової свідомості, яка має широкий діапазон проявів: від скептичного ставлення до права, негативного ставлення до правових форм організації суспільних відносин через заперечення соціальної цінності права і до свідомого ігнорування вимог закону.

Правовий порядок – фактичний стан правовідносин у певному суспільстві, який полягає в досягнутому рівні впорядкованості суспільного життя різноманітними юридичними засо-

бами, що ґрунтуються на правовому законі.

Правовий режим – певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання.

Правовий статус суб'єктів права – сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права.

Правовідносини – суспільні відносини, які є юридичним вираженням фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою.

Правозакріплення – організаційно врегульована, особлива форма діяльності держави або безпосередньо народу, внаслідок якої потреби суспільного розвитку і вимоги справедливості набувають правової форми, що виявляється у певному джерелі права (нормативному акті, прецеденті, звичаї та ін.).

Правозастосовна діяльність – правова форма діяльності держави з розгляду й вирішення індивідуальних юридичних справ, яка полягає в наділенні одних суб'єктів правами, покладенні на інших суб'єктів юридичних обов'язків, офіційному визнанні юридичних фактів, укладенні угод, розгляді юридичних питань про наслідки правових спорів і правопорушень та притягненні винних до юридичної відповідальності уповноваженими органами й посадовими особами.

Правоздатність – абстрактна здатність суб'єкта права мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Правомірна поведінка – вольова поведінка суб'єкта права (діяльність чи бездіяльність), яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою.

Правомочність – можливість, через яку реалізується суб'єктивне право у конкретних правовідносинах і яка проявляється у праві на: поведінку, вимагання, домагання, користування соціальними благами.

Правоохоронна діяльність – форма діяльності державних органів та деяких недержавних інститутів, спрямована на

охорону законності і правопорядку, захист прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю.

Правопорушення – протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яке спричиняє юридично визначені для правопорушника негативні наслідки.

Правосвідомість – сукупність суб'єктивних елементів правового регулювання: ідей, теорій, емоцій, почуттів та правових установок, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формується ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямків розвитку правової системи.

Правосуб'єктність – можливість і здатність особи бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками.

Правосуддя – правова форма діяльності державних органів і посадових осіб системи судової влади з розгляду й вирішення в судових засіданнях в установленому законом порядку юридичних справ у формі конституційного, адміністративного, господарського, цивільного й кримінального судочинства.

Правотворча діяльність – правова форма діяльності держави з розроблення, зміни та скасування правових норм, санкціонування інших соціальних норм шляхом надання юридичної сили вже існуючим у суспільстві правилам поведінки, звичаям; прийняття, офіційне оприлюднення та введення в дію нормативно-правових актів.

Правоутворення – процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних повторювальних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їх правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів.

Предмет загальної теорії держави і права – коло явищ і процесів, що вивчає ця наука, а саме, сутність і найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування правових і державних явищ та процесів, а також головні, вихідні для всієї юридичної науки поняття та категорії.

Предмет правового регулювання – те, що регулює право, на що спрямовано його регулятивний вплив, а саме, суспільні

відносини, які є найбільш важливими, значущими для суспільства, мають однорідний, типовий вираз, виникають у суспільстві у зв'язку з проявом цілеспрямованої свідомо-вольової діяльності людей, набувають стійкого, сталого характеру, мають певний зовнішній прояв і придатні для контролю з боку інститутів суспільства і держави.

Приватне право – сукупність галузей права, предметом регулювання яких є відносини у сфері приватних, індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою диспозитивного методу правового регулювання.

Принципи права – найбільш загальні вимоги, що висуваються до суспільних відносин та їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи.

Принципи організації і діяльності державного апарату – законодавчо визначені відправні засади і вимоги щодо його організації і функціонування з метою оптимального і ефективного виконання функцій та завдань держави.

Принципи правових інститутів – принципи, що діють у межах однорідних суспільних відносин, які регулюються нормами окремого інституту права.

Прогалина в законодавстві – нерегульованість певних суспільних відносин у законодавстві.

Протиправна поведінка – винна поведінка деліктоздатної фізичної чи юридичної особи – суб'єкта права, що порушує норми права.

Професійна правосвідомість – рівень правосвідомості, притаманний юристам-професіоналам, який формується внаслідок отримання спеціальної професійної (юридичної) підготовки, а також під час роботи в юридичній сфері.

Професійне (компетентне) тлумачення – тлумачення, яке здійснюють фахівці з вищою юридичною освітою в галузі правознавства для професійного використання його результатів у повсякденній діяльності в процесі застосування ними правових норм.

Публічне право – сукупність галузей права, предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (державних) інтересів за допомогою імперативного методу правового регулювання.

Реалізація правових норм – зумовлена правовими приписами правомірною поведінкою учасників суспільних відносин.

Регулятивна функція права – юридична функція права, що проявляється у регулюванні суспільних відносин з метою їх належної організації шляхом встановлення позитивних правил поведінки.

Регулятивна динамічна функція права – функція права, яка виражається у можливостях права впливати на існуючі суспільні відносини з метою їх розвитку в певному напрямку, який з погляду суспільства чи правлячої еліти є доцільним і необхідним.

Регулятивна статична функція права – функція права, яка виражається у впливі права на суспільні відносини шляхом закріплення у правових приписах вже існуючих відносин, корисних для суспільства та особи.

Республіка – така форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк.

Самоврядування – різновид соціального управління, в основу якого покладене спільне вирішення учасниками суспільних відносин суспільних справ, що поєднується зі спільною діяльністю з виконання прийнятих рішень.

Санкція – елемент норми права, що встановлює невідповідні наслідки у випадку порушення правила, визначеного в диспозиції.

Система законодавства – уся система чинних нормативно-правових актів.

Система права – сукупність чинних принципів і норм права, якій притаманні єдність, узгодженість, диференціація і згрупованість норм у відносно самостійні структурні утворення (інститути, галузі та підгалузі права).

Систематизація нормативно-правових актів – діяльність із зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

Склад правопорушення – сукупність передбачених за-

коном об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально-шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Соціальна держава – держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, що потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості й своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Соціальні норми – існуючі в суспільстві правила поведінки загального характеру, які виявляють волю певної частини населення або всього суспільства і на випадок їх можливого порушення мають гарантії виконання різними засобами соціального впливу.

Спеціалізовані норми права – група правових норм, що не містять класичних правил (моделей) поведінки та виконують субсидіарну функцію в регулюванні суспільних відносин.

Спеціально дозволений тип правового регулювання – такий порядок правового регулювання, згідно з яким дозволяються лише ті форми поведінки соціальних суб'єктів, що безпосередньо визнаються правовими нормами як припустимі; при якому діє формула: заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом.

Спосіб тлумачення – це сукупність прийомів аналізу змісту нормативно-правових актів.

Способи правового регулювання суспільних відносин – первинні засоби правового впливу на поведінку людей, пов'язані з наділенням їх суб'єктивними правами або покладанням на них юридичних обов'язків.

Стадії створення нормативно-правових актів – сукупність послідовних організаційних дій та етапів, які регулюються конституційними та іншими правовими нормами.

Структура норми права – внутрішня побудова норми, поділ її на складові (елементи).

Субсидіарне застосування (міжгалузєва аналогія) – застосування до конкретних відносин нормативного припису, який

регулює подібні за суттєвими ознаками відносини в суміжних галузях права.

Суб'єкт правовідносин – такий учасник суспільних відносин, який виступає як носій юридичних прав і обов'язків.

Суб'єктивне право – гарантована правом міра можливої або дозволеної поведінки особи, яка належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні.

Суверенітет – верховенство, повнота, невід'ємність та неподільність державної влади усередині країни та її незалежність від будь-якої іншої влади за її межами.

Судова влада – гілка державної влади, що має виключні повноваження на здійснення правосуддя.

Судовий прецедент – принцип, на основі якого ухвалене рішення у конкретній справі, що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ або виступає зразком тлумачення закону.

Темпоральна (часова) колізія – колізія, що виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання декількох норм права.

Технічні норми – правила, які визначають поведінку людей у зв'язку із використанням технічних і природних об'єктів.

Тип правового регулювання – порядок правового регулювання, який визначається загальною спрямованістю правового регулювання, в основу якого покладено відповідні юридичні засоби: загальний дозвіл або загальну заборону.

Типологія держави – поділ усіх держав, що існували й існують, на типи за їх найсуттєвішими ознаками.

Тлумачення норм права – діяльність, спрямована на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно-правому акті.

Тоталітарний режим – найбільш жорстка форма недемократичного режиму, що характеризується крайніми проявами авторитаризму.

Унітарна держава – єдина цілісна держава, територія

якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень і не володіють суверенними правами.

Установча діяльність – правова форма діяльності держави зі створення й припинення функціонування шляхом реорганізації або ліквідації органів і структур державної влади, об'єднань громадян, суб'єктів підприємницької діяльності, а також їх кадрового забезпечення.

Фактичний склад – сукупність юридичних фактів, необхідних для виникнення, зміни або припинення правовідношення.

Федеративна держава – складна союзна держава, що містить державні утворення (республіки, штати, землі, кантони тощо), що наділені окремими суверенними правами та мають певну юридично визначену політичну самостійність.

Форма держави – складна юридична конструкція, яка характеризує узяті разом способи організації державної влади, державно-територіальний устрій та методи здійснення влади у державі.

Форма державно-територіального устрою – це елемент форми держави, який характеризує внутрішню структуру держави, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами, спосіб територіального поділу державної влади, міру централізації та децентралізації.

Форма права – сукупність визнаних державою офіційно-документальних способів зовнішнього виразу та закріплення правових норм.

Форма правління – елемент форми держави, який характеризує способи формування вищих органів державної влади, їх компетенцію, структуру, принципи взаємодії та ступінь участі населення в їх формуванні.

Функції держави – основні напрямки її діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства.

Функції загальної теорії держави і права – головні напрямки її впливу на державно-правову дійсність та розвиток інших юридичних наук.

Функції права – головні напрямки впливу права на суспільні відносини, які визначаються соціальним призначенням права в різних сферах суспільного життя.

Юридична відповідальність – передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами засоби державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм.

Юридична діяльність – система юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів.

Юридична наука – сфера знань про виникнення, розвиток, функціонування усіх державно-правових явищ, які разом утворюють державно-правову дійсність.

Юридична техніка – сукупність вироблених в юриспруденції засобів і правил зовнішнього виразу в текстах різних правових актів (нормоустановчого, нормозастосовного або інтерпретаційного характеру, актів систематизації законодавства) певного правового змісту.

Юридичний імунітет – повне або часткове звільнення певного суб'єкта від поширення на нього дії загальних правових норм.

Юридичний обов'язок – вид і міра належної поведінки, яка встановлена законом.

Юридичний факт – конкретна життєва обставина (дія або подія), з якою норми права пов'язують настання певних правових наслідків – виникнення, зміну або припинення правових відносин.

9. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (І СЕМЕСТР)

1. Юридична наука та її система.
2. Теорія держави і права як юридична наука.
3. Предмет та функції теорії держави і права.
4. Співвідношення теорії держави і права з суспільними науками.
5. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
6. Методологія і методи в пізнанні держави і права.
7. Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права.
8. Загальнонаукові, спеціальні та власні методи пізнання держави і права.
9. Теорії походження держави і права, їх зміст та значення.
10. Публічна влада в первісній общині. Загальні закономірності виникнення держави.
11. Нормативне регулювання в первісній общині. Загальні закономірності виникнення права.
12. Поняття держави та різні її аспекти.
13. Державна влада: поняття і елементи.
14. Державний суверенітет. Суверенітет і суверенні права.
15. Народний і національний суверенітет та їх співвідношення з державним суверенітетом.
16. Типологія держави. Держава соціально-орієнтованого типу.
17. Поняття та класифікація функцій держави.
18. Внутрішні і зовнішні функції держави.
19. Поняття і структура форми держави. Особливості форми держави в Україні.
20. Монархія як форма державного правління. Види монархій.
21. Республіка як форма державного правління. Види республік.

22. Унітарна держава.
23. Федеративна держава. Міжнародні об'єднання держав.
24. Демократичний державно-правовий режим.
25. Авторитарний і тоталітарний державно-правовий режим.
26. Механізм держави і його структура. Державний апарат та його ознаки.
27. Державні органи та їх класифікація.
28. Принципи організації і діяльності державного апарату.
29. Поділ влади як принцип організації і функціонування державного апарату. Механізм „стримувань і противаг”.
30. Організація здійснення влади на місцях. Місцеві державні органи та органи місцевого самоврядування.
31. Державна служба і її види.
32. Державний службовець, посадова особа.
33. Головні підходи до праворозуміння: загальний огляд.
34. Юридичний позитивізм.
35. Школа природного права.
36. Соціологічний напрямок у праворозумінні.
37. Поняття та ознаки права. Право в об'єктивному та суб'єктивному значенні.
38. Функції права.
39. Цінність права.
40. Поняття, загальні риси і види соціальних норм. Співвідношення технічних і правових норм.
41. Право і мораль.
42. Право і звичай.
43. Право і політичні норми.
44. Право і релігійні норми.
45. Право і корпоративні норми.
46. Правоутворення: поняття та етапи.
47. Поняття форми права. Форма і джерело права.
48. Види джерел права: загальний огляд.

49. Нормативно-правовий акт як джерело права.
50. Правовий звичай як джерело права.
51. Нормативно-правовий договір як джерело права.
52. Судовий прецедент і судова практика як джерела права.
53. Загальні принципи та правова доктрина як джерела права.
54. Поняття, риси і класифікація принципів права.
55. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.
56. Загальні принципи права. Міжгалузеві та галузеві принципи права.
57. Поняття та риси правового регулювання, його ефективність.
58. Способи та методи правового регулювання.
59. Типи правового регулювання. Правовий режим.
60. Механізм правового регулювання: поняття, стадії

10. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ ПИТАНЬ З ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА (ІІ СЕМЕСТР)

1. Юридична наука та її система.
2. Теорія держави і права як юридична наука, її предмет та функції.
3. Співвідношення теорії держави і права з суспільними науками.
4. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
5. Методологія і методи в пізнанні держави і права.
6. Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права.
7. Загальнонаукові, спеціальні та власні методи пізнання держави і права.
8. Теорії походження держави і права, їх зміст та значення.
9. Публічна влада в первісній общині. Загальні закономірності виникнення держави.
10. Нормативне регулювання в первісній общині. Загальні закономірності виникнення права.
11. Поняття держави та різні її аспекти.
12. Державна влада: поняття і елементи.
13. Державний суверенітет. Суверенітет і суверенні права.
14. Народний і національний суверенітет та їх співвідношення з державним суверенітетом.
15. Типологія держави. Держава соціально-орієнтованого типу.
16. Поняття та класифікація функцій держави.
17. Внутрішні і зовнішні функції держави.
18. Поняття і структура форми держави.
19. Форма правління держави, її різновиди. Особливості форми правління в Україні.
20. Форма державного устрою, її різновиди. Особливості форми державного устрою в Україні.
21. Державно-правовий режим: поняття та різновиди.
22. Механізм держави і його структура. Державний апарат та його ознаки.
23. Державні органи та їх класифікація.
24. Принципи організації і діяльності державного апарату.

25. Поділ влади як принцип організації і функціонування державного апарату. Механізм „стримувань і противаг”.
26. Організація здійснення влади на місцях. Місцеві державні органи та органи місцевого самоврядування.
27. Державна служба і її види. Державний службовець, посадова особа.
28. Головні підходи до праворозуміння.
29. Поняття та ознаки права. Право в об’єктивному та суб’єктивному значенні.
30. Функції права.
31. Цінність права.
32. Поняття, загальні риси і види соціальних норм. Співвідношення технічних і правових норм.
33. Право і мораль.
34. Право і звичай.
35. Право і політичні норми.
36. Право і релігійні норми.
37. Право і корпоративні норми.
38. Правоутворення: поняття та етапи.
39. Поняття форми права. Форма і джерело права.
40. Види джерел права: загальний огляд.
41. Нормативно-правовий акт як джерело права.
42. Правовий звичай і нормативно-правовий договір як джерела права.
43. Судовий прецедент і судова практика як джерела права.
44. Загальні принципи та правова доктрина як джерела права.
45. Поняття, риси і класифікація принципів права.
46. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.
47. Загальні принципи права. Міжгалузеві та галузеві принципи права.
48. Поняття та риси правового регулювання, його ефективність.
49. Способи та методи правового регулювання.
50. Типи правового регулювання. Правовий режим.
51. Механізм правового регулювання: поняття, стадії, елементи.

52. Поняття та ознаки норми права.
53. Структура норми права. Співвідношення норми права і статті нормативно-правового акта.
54. Спеціалізовані норми права: природа, особливості і значення в правовому регулюванні.
55. Класифікація норм права.
56. Поняття та структура системи права.
57. Публічне і приватне право: поняття та їх співвідношення.
58. Галузі та інститути права: поняття та класифікація.
59. Предмет і метод правового регулювання.
60. Система законодавства, її співвідношення з системою права.
61. Структура системи законодавства.
62. Чинники формування та розвитку системи законодавства.
63. Співвідношення норм національного і міжнародного права.
64. Нормотворчість: поняття, функції, принципи.
65. Поняття та ознаки нормативно-правового акта.
66. Стадії створення нормативно-правових актів.
67. Поняття та ознаки закону. Право і закон.
68. Види законів. Кодекс як особливий різновид закону.
69. Порядок прийняття законів в Україні.
70. Підзаконні нормативні правові акти: поняття та класифікація. Їх види за Конституцією України.
71. Дія нормативно-правових актів у часі.
72. Дія нормативно-правових актів в просторі і за колом осіб.
73. Юридична техніка та її види.
74. Законодавча техніка та її елементи.
75. Поняття систематизації нормативно-правових актів.
76. Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів.
77. Кодифікація як особлива форма систематизації нормативно-правових актів.
78. Поняття юридичних колізій та їх види.
79. Колізії в законодавстві, їх види.
80. Поняття і риси правових відносин. Склад правових відносин.
81. Види правових відносин.

82. Суб'єкти правових відносин, їх види.
83. Правосуб'єктність.
84. Суб'єктивні права, правомочності й юридичні обов'язки суб'єктів правових відносин. Правовий статус.
85. Поняття і види об'єктів правових відносин.
86. Юридичні факти та їх класифікація. Фактичний склад.
87. Юридична діяльність: поняття, ознаки та структура.
88. Правові форми діяльності органів держави.
89. Поняття і види правової поведінки.
90. Правомірна поведінка: поняття і види.
91. Правопорушення: поняття і ознаки. Склад і види правопорушень.
92. Поняття, ознаки та підстави юридичної відповідальності.
93. Види юридичної відповідальності.
94. Цілі, функції і принципи юридичної відповідальності.
95. Поняття та форми реалізації норм права.
96. Застосування норм права як специфічна форма їх реалізації.
97. Стадії застосування норм права.
98. Основні вимоги правильного застосування норм права.
99. Акти правозастосування, їх види.
100. Прогалини в законодавстві, засоби їх подолання та усунення.
101. Поняття тлумачення норм права.
102. Способи тлумачення норм права.
103. Офіційне і неофіційне тлумачення норм права.
104. Правотлумачні (інтерпретаційні) акти, їх види.
105. Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.
106. Поняття прав і свобод людини. Їх загальна характеристика.
107. Права і свободи людини в їх історичному розвитку.
108. Види прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Їх система в Конституції України 1996 р.
109. Юридичні обов'язки людини і громадянина. Їх види.

110. Гарантії прав і свобод людини в демократичній, правовій державі.
111. Поняття та ознаки громадянського суспільства.
112. Інститути громадянського суспільства.
113. Становлення громадянського суспільства в Україні.
114. Політична система суспільства. Держава в політичній системі суспільства.
115. Політичні партії і держава: правові засади взаємодії.
116. Демократія як форма реалізації народовладдя.
117. Принципи демократії.
118. Форми та інститути демократії.
119. Демократія і самоврядування.
120. Концепція правової держави: виникнення та розвиток.
121. Поняття і ознаки правової держави.
122. Верховенство права і законність.
123. Поняття правопорядку.
124. Поняття і ознаки соціальної держави.
125. Шляхи формування соціальної правової держави в Україні.
126. Поняття, структура та функції правосвідомості.
127. Види правосвідомості.
128. Правосвідомість і право.
129. Поняття та види деформації правосвідомості. Правовий нігілізм.
130. Поняття правової культури. Види та типи правової культури.
131. Правова культура особистості.
132. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура.
133. Поняття та структура правової системи.
134. Загальна характеристика правових систем сучасності (романо-германська, англо-американська, релігійні і традиційні правові системи).
135. Становлення та розвиток національної правової системи України.

З М І С Т

1. Вступ.....	3
2. Загальний розрахунок годин лекцій, семінарських занять, самостійної роботи.....	5
3. Програма навчальної дисципліни “Теорія держави і права”.....	8
4. Плани семінарських занять.....	25
5. Поточний (модульний) контроль знань студентів... ..	53
6. Індивідуальна робота студентів.....	57
7. Підсумкова оцінка успішності студентів з навчаль- ної дисципліни “Теорія держави і права”.....	60
8. Словник основних термінів.....	63
9. Орієнтовний перелік питань до заліку з теорії дер- жави і права (I семестр).....	85
10. Орієнтовний перелік екзаменаційних питань з тео- рії держави і права (II семестр).....	88

Навчальне видання

*Навчально-методичний
посібник
для самостійної роботи
та семінарських занять
з навчальної дисципліни
“Теорія держави і права”
(ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЕСТS)*

У к л а д а ч і: ПЕТРИШИН Олександр Віталійович,
БЕНЕДИК Іван Васильович,
БИЛЯ-САДАБАШ Ірина Олександрівна,
ВОВК Дмитро Олександрович,
ГАЙДАМАКА Ірина Олександрівна,
ДАШКОВСЬКА Олена Ростиславівна,
ПОГРЕБНЯК Станіслав Петрович,
ПРИЙМА Сергій Васильович,
ПРОТАСОВА Вікторія Євгенівна,
ПУШНЯК Олексій Віталійович,
УВАРОВА Олена Олександрівна,
ХОМЕНКО Олена Василівна,
ХРИСТОВА Ганна Олександрівна,
ЧЕРКАС Марина Євгеніївна.

Відповідальний за випуск *О.В. Петришин*

Редактор *В.В. Арнаутова*

Комп'ютерна верстка *Л.П. Лавриненко*

Підписано до друку 05.08.2010. Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умови, друк. арк. 6,06. Об лік.-вид. арк. 3,4.
Вид. № 521. Тираж 1000 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Надруковано в друкарні СПДФО Білетченко
тел. 8(057) 758-35-98